

PROMETNO ZNAČENJE JASENICA U PRAPOVIJESTI I ANTICI

Tomislav ŠARLIJA, prof.
Sesvete – Zagreb

UDK 904:625.7 (497.5 Jasenice)
Stručni članak

Primljeno: 31. VIII. 2009.

Područje Jasenica u stručnoj je literaturi slabo valorizirano, a arheološka i povijesna istraživanja do sada su taj kraj zaobilazila. Autor nastoji pokazati kako je teritorij Jasenica bio naseljen od prapovijesti te da je imao značajnu ulogu u prometnom povezivanju južnog dijela velebitskog Podgorja s prekovelebitskim krajevima. Uz nekoliko do sada poznatih gradinskih naselja, autor je tijekom 2008. i 2009. obišao teritorij Jasenica, uključujući i jaseničke padine Velebita te je ustanovio postojanje još devet gradinskih utvrđenja, koja su na ovome mjestu po prvi put opisana. Spomenuta gradinska utvrđenja autor stavlja u kontekst prapovijesnih i rimskih komunikacija koje su vodile preko teritorija Jasenica – ceste od Maslenice do Malog Alana, ceste od Obrovca do Malog Alana te pomorske komunikacije Novskim ždrilom, Novigradskim morem i kanjonom Zrmanje. Spomenute prometne komunikacije osiguravao je, naime, čitav sustav gradinskih utvrđenja, od Dračevca, preko Gradine zapadno od zaselka Zelenikovac, Visoke glavice i Razvršja na cesti Maslenica – Mali Alan, gradine Modrići i gradine na Fratarskoj glavici na cesti Obrovac – Mali Alan, do nadzornih točaka duž spomenute pomorske rute – Gradine i Nadgradine u Modriču, gradine Razvršje, Gradca, Donje Maslenice i Šibenika te Modrič-pećine i Pećine u Ždrilu. Ovim radom autor nastoji potaknuti detaljnije rekonstrukciju područja Jasenica i eventualna arheološka istraživanja na nekim od lokaliteta opisanih u tekstu.

Ključne riječi: Jasenice, promet, prapovijest, antika.

UVOD

S povijesnoga gledišta područje Jasenica i njima pripadajućih naselja Maslenice, Rovanjске i Modriča čini jednu zaokruženu teritorijalnu cjelinu velebitskog Podgorja koje se u geografskom smislu proteže od Senja na sjeveru do ušća Zrmanje na jugu. Premda dio Podgorja od Karlobaga na jug, zajedno s područjem Jasenica, geografski pripada sjevernoj Dalmaciji, on je po načinu života njegovih stanovnika, vezama sa susjednim područjima koje je to pučanstvo tijekom minulih razdoblja ostvarivalo, narodnim običajima koji su se u tom dijelu Podgorja njegovali i sačuvali, kao i po nizu ostalih pokazatelja, u povijesnom smislu imao daleko više sličnosti s ostalim dijelom podvelebitskog Podgorja, pa i Like, nego primjerice s priobalnim područjem Dalmacije. Vjekovna usmjerenost i vezanost jaseničkog područja s Velebitom znana je i u prošlosti, i u sadašnjosti. Ljetno stočarenje jaseničkih pastira na pogodnim velebitskim platoima,

pjesme s velebitskom tematikom kao nezaobilazan dio jaseničkog folklora samo su neki od čimbenika koji Jasenice i njihovo pučanstvo vežu čvrsto uz *Planinu*.

Arheolozi i povjesničari do sada nisu pokazivali previše interesa za teritorij Jasenica. Obično se smatralo da geografski položaj ovoga kraja i njegove prirodne osobitosti nisu pružale dovoljno mogućnosti za razvoj većih ljudskih zajednica tijekom razdoblja prapovijesti, s obzirom na nedostatak obradivih površina i krške predjele kao pretežit oblik reljefa na području Jasenica. Zbog toga je ovaj teritorij u povijesnom smislu u najvećoj mjeri neistražen i kao takav pruža niz mogućnosti za kvalitetan istraživački rad. Radi se, naime, o području dužine dvadesetak kilometara od Modriča na zapadu do zaselka Nekići pod brdom Bobija nadomak Obrovca na istoku te od velebitskog prijevoja Mali Alan na sjeveru do Novigradskog mora na jugu. Obalna crta Jasenica proteže se pak od Modriča do ušća Zrmanje. Ovaj će rad nastojati pokazati, temeljem postojećih podataka u literaturi¹ i mog osobnog terenskog

¹ Izravni ili neizravni podatci o području Jasenica u razdoblju prapovijesti i antike mogu se pronaći u više radova navedenih u nastavku. Neki od njih spominju pojedine lokalitete iz Jasenica, uglavnom samo u sumarnom nabranjanju ostalih lokaliteta, a drugi pak donose indirektno podatke, koji se mogu primijeniti i na teritorij Jasenica: Mihovil ABRAMIĆ – Anton COLNAGO, “Untersuchungen in Norddalmatien”, *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes*, 12, Wien, 1909., 18 – 26; Šime BATOVIĆ, “Rad Arheološkog muzeja u Zadru 1967. – 1969.”, *Diadora*, 5, Zadar, 1970., 291; Isti, “Problemi neolitika na istočnoj jadranskoj obali”, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, god. 5, sv. 1, 1973., 4; Isti, “Rad Arheološkog muzeja u Zadru od 1970. do 1972.”, *Diadora*, 6, Zadar, 1973., 294; Isti, “Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju”, *Diadora*, 6, Zadar, 1973., 122; Isti, “Ostava iz Jagodnje Gornje u okviru zadnje faze liburnske kulture”, *Diadora*, 7, Zadar, 1974., 222; Isti, “Petogodišnji plan rada i razvoja Arheološkog muzeja u Zadru od 1976. do 1980.”, *Diadora*, 8, Zadar, 1975., 212, 224; Isti, “Caracteristiques des agglomerations fortifiees dans la region des Liburniens”, *Godišnjak ANUBIH*, XV., Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 13., Sarajevo, 1977., 202; Isti, “Jadranska zona”, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, II, Sarajevo, 1979., 484, 490, 501; Isti, “Kasno brončano doba na istočnom jadranskom primorju”, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, IV, Sarajevo, 1983., 305, 306, 307; Isti, “Ostaci nastambi željeznog doba na našem primorju”, *Arheološki radovi i rasprave*, 10, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1987., 106; Isti, *U osvjetljenju I. Zbornik odabranih radova*, Zadar, 2002., str. 630, 662, 663; Š. BATOVIĆ – John CHAPMAN, “Rekognosciranje sjeverne Dalmacije u godini 1985.”, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, god. 18, sv. 1, 1986., 36; Srećko BOŽIČEVIĆ, “Hidrogeologija velebitskih voda”, u: Željko POLJAK, *Velebit*, Zagreb, 1969., 29 – 31; Zdenko BRUSIĆ, “Vaganačka pećina. Presjek prapovijesnog života na prostoru južnog Velebita”, *Paklenički zbornik*, 1, Simpozij povodom 45. godišnjice NP Paklenica, Starigrad Paklenica, 1995., 210; Isti, “Problemi plovidbe Jadranom u prehistoriji i antici”, *Pomorski zbornik*, 8, Zadar, 1970., 552; A. COLNAGO – Josef KEIL, “Archeologische Untersuchungen in Norddalmatien”, posebni otišak iz časopisa *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes*, Wien, 1905., 59; Slobodan ČAČE, “Položaj rijeke Telavija i pitanje japodskog primorja”, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 27 (14), 1987./1988., 64 – 91; Martina DUBOLNIĆ, “Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 48, 2006., 1 – 55; Ista, “Argyrunum i njegov teritorij u antici”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 49, 2007., 1 – 58; Aleksandra FABER, “Ekonomsko značenje putova oko Paklenice u prapovijesti, antici i srednjem vijeku”, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., 256; Miroslav GLAVIČIĆ, “Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita”, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica,

obilaska spomenutog područja, kako je spomenuti teritorij u prapovijesno doba ipak bio naseljen, te da je igrao važnu ulogu u povezivanju sjeverne Dalmacije i Podgorja s prekovelebitskom Hrvatskom. Taj se kontakt ostvarivao starim putovima preko Velebita, kojima su se pored trgovačke robe prenosili i miješali narodni običaji i način života, te na taj način do danas nerazdvojno vezali velebitsko Podgorje s Likom. Spomenuti putovi povezivali su priobalje s prekovelebitskim krajevima,² a neke od tih kopnenih komunikacija prolazile su i preko teritorija Jasenica. Radi se o dvije ceste – jednoj koja je iz Maslenice vodila preko obronaka Velebita do prijevoja Mali Alan, a odatle se spuštala u Liku, i drugoj koja je iz Obrovca vodila preko Velebita rubnim istočnim područjem Jasenica, koja se kod Kraljičinih vrata susretala s onom prvom. Isto tako, teritorijem Jasenica tekao je i pomorski pravac kroz Novsko ždrilo, Novigradsko more i kanjon Zrmanje. Imajući to u vidu, u proljeće 2008. obišao sam područje Jasenica. Uz ostatke prometnica ustanovio sam i postojanje devet dosad nepoznatih gradinskih utvrđenja, koja su, prema mojim pretpostavkama, služila za osiguranje rečenih prometnih komunikacija, a koja će u ovom radu po prvi put biti opisana.³ (Karta 1.)

1995., 219; Branka NEDVED, “Srednje i južno velebitsko Podgorje u rimsko doba”, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., 224; Smiljan GLUŠČEVIĆ, “Podmorska topografija velebitskog primorja u antici”, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., 237 – 242; Radomir JURIC, “Modrič pećina”, *Arheološki pregled*, 26 (1985.), Ljubljana, 1986., 278; Isti, “Prapovijesni nalazi u Modrič pećini kod Rovanske”, *Bilten Speleološkog društva Proteus*, br. 6., 1988.; Mithad KOZLIČIĆ, “Ušće rijeke Tedanija”, *Senjski zbornik*, 9, 1981./1982., 15 – 32; Mladen KUHTA, “Speleološki objekti na području Rovanske punte”, *Speleolog. Časopis za speleologiju*, sv. 48/49, Zagreb, 2000./2001., 22 – 35; Silvio LEGOVIĆ, “Modrič pećina”, *SPELEOBIH. Bilten Saveza speleologa Bosne i Hercegovine*, 1-2, 1988., 79 – 85; Isti, *Elaborat o turističkoj valorizaciji pećine Modrič*, Poreč, 1986.; Mirko MALEZ, “Spiljski medvjed (ursus spelaeus) iz Modrič pećine kod Rovanske”, *Bilten Speleološkog društva Proteus*, br. 6., 1988.; Isti, “Kvartarna fauna vertebrata iz Modriča pećine kod Rovanske”, *Rad JAZU*, Razred za prirodne znanosti, knj. 22, 1987., 141 – 154; Mirko MARKOVIĆ, *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*, Zagreb, 2004., 97 – 99; Željko MILETIĆ, “Rimske ceste između Jadera, Burnuma i Salone”, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32 (19), 1992./93., 127, 128; Isti, “O rimskim cestama na aserijatskom području”, *Asseria*, 2, 2004., 17; Isti, “Roman Roads along the Eastern Coast. State of Research”, *Putovi antičkog Jadrana*, Bordeaux – Zadar, 2006., 129; Karlo PATSCH, “Lika u rimsko doba”, *Gospić*, 1990., 58; Dane PEJNOVIĆ – Branko VUJASINOVIĆ, “Prometna valorizacija Velebita – povijesno-geografski prikaz”, *Geografski horizont*, god. 44., br. 1, 1998., 32, 34, 38, 39; Ž. POLJAK, *Velebit*, 93 – 96; Juraj POSARIĆ, “Turistička budućnost Modrič špilje kod Rovanske”, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., 321 – 323; Stjepan SZAVITZ NOSSAN, “Ceste Karlovac – Senj od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća”, *Senjski zbornik*, 4, 1969./1970., 128, 129, 131; Željko TOMIČIĆ, “Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju”, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3, br. 23, Zagreb, 1990., 146 – 147.

² A. FABER, “Ekonomsko značenje”, 255 – 260; D. PEJNOVIĆ – B. VUJASINOVIĆ, “Prometna valorizacija”, 32, 34.

³ Pored gradinskih utvrđenja opisanih u ovome radu, vezanih uz prometne komunikacije preko teritorija Jasenica, pronašao sam još dva gradinska lokaliteta (Juričevića gradina i Križ) koje ću opisati u posebnom radu.

Stručnoj obradi kako ovoga područja, tako i cijelog velebitskog Podgorja trebalo bi u skoroj budućnosti posvetiti daleko više pozornosti, kako bi u literaturi i hrvatskoj povijesnoj ostavštini dobilo mjesto koje mu pripada. Istina, to će biti težak i mukotrpan posao, ako se uzme u obzir nedostatak povijesnih vrela, kao i stanje na samom terenu, gdje su neki od potencijalnih lokaliteta, koji bi bili u interesu istraživača, u vrlo lošem stanju, u što sam se i sam uvjerio prilikom obilaska terena. Ovom prilikom zahvaljujem se svima koji su svojim informacijama pomogli u nastanku ovoga članka, a posebno Krešimiru Šarliji, koji je fotografski snimio obrađene lokalitete, dr. sc. Marku Dizdaru, koji je pregledao pronađene keramičke ulomke⁴ te mi dao korisne savjete, Petru Božiću, Mandi Šarliji, Marjanu Vuliću, Pavlu Vuliću, Kati Matek i djelatnicima Konzervatorskog odjela Zadar, koji su mi pomogli pri ubiciranju nekih od lokaliteta.

PREKOVEBITSKE KOMUNIKACIJE PRAPOVIJESNOG I ANTIČKOG PODRIJETLA NA TERITORIJU JASENICA

Velebitski masiv, koji u geografskom smislu razdvaja primorske krajeve od onih prekovebitskih, čini naizgled nepremostivu barijeru koja stoji na putu bližem povezivanju spomenutih područja. Stvarnost je ipak bitno drugačija i pokazuje višestruke veze velebitskog podgorja s teritorijem Like, koje su u prošlosti bile izrazitije, a i danas se u pojedinim mjestima očituju, u prvom redu u preostacima sličnih običaja, nošnji i folkloru.⁵ Spomenute veze izgrađivane su tisućljetnim kontaktima stanovništva s južne i sjeverne strane Velebita, a ostvarivane starim prekovebitskim putovima⁶ čije postanje vjerojatno seže još u razdoblje neolitika. Većina ovih komunikacija isprva je bila pastirskog i stočarskog karaktera te su njima primorski i lički pastiri sa svojim stadima dosegali plodne i prostrane pašnjake ispod vrhova Velebita.⁷ Stočarski kontakti koji su se na taj način ostvarivali vjerojatno su još od prapovijesnog doba uključivali i razmjenu dobara, ponegdje ograničenu na zamjenu određenih proizvoda domaćinstva,⁸ dok

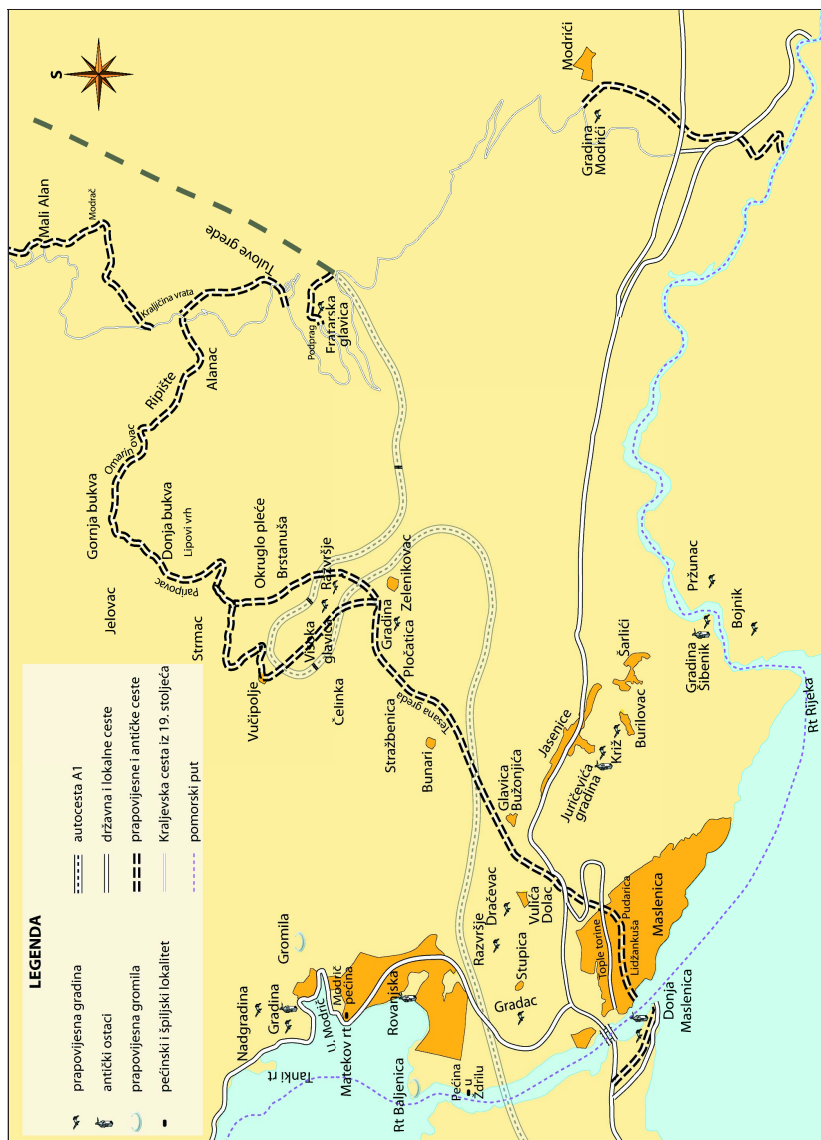
⁴ Pronađene keramičke ulomke pregledao je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju u Zagrebu, a nakon obrade predao sam ih u kolovozu 2009. na čuvanje u Arheološki muzej u Zadru. Ulomke je preuzela kustosica Natalija Čondić.

⁵ Lička kapa sastavni je dio muške narodne nošnje u Jasenicama, a pjesme s velebitskom tematikom koje se pjevaju u Jasenicama po načinu izvođenja vrlo su slične onima s područja Like.

⁶ A. FABER, "Život na velebitskoj visoravni u prapovijesno doba", *Senjski zbornik*, god. 27, Senj, 2000., 15 – 44; Isti, "Ekonomsko značenje", 255 – 260; M. DUBOLNIĆ, "Prapovijesna nalazišta", 1 – 55; Ista, "Argyrunum", 1 – 58; Boris OLUJIĆ, *Povijest Japoda*, Zagreb, 2007., 189 – 212; D. PEJNOVIĆ – B. VUJASINOVIĆ, "Prometna valorizacija", 29 – 49; Ž. POLJAK, *Velebit*, 93 – 96.

⁷ M. DUBOLNIĆ, "Prapovijesna nalazišta", 4 – 9, 11, 13, 21, 26, 27, 28; Ista, "Argyrunum", 5, 12, 13.

⁸ Još pred Domovinski rat jasenički su stočari, tijekom ljetnih mjeseci napasajući stada na Malom Alanu, imali dobre odnose sa žiteljima Sv. Roka i Lovinca u Lici. U zamjenu za smokve i maslinovo ulje, koje su nosili u Liku, zauzvrat bi dobivali ličke proizvode, naročito sir i šljive, koje su posebno cijenili.

Karta 1. Prapovijesni i antički lokaliteti na širem području Jasenica

se na trasama pojedinih prapovijesnih putova razvila i prava trgovačka djelatnost.⁹ Premda su pojedini od ovih putova trgovačku važnost stekli još u razdoblju neolitika, o čemu svjedoče i nalazi materijalne kulture u Vaganačkoj pećini iznad Starigrada Paklenice,¹⁰ intenzitet trgovine je znatnije porastao tek u kasnom brončanom i željeznom dobu. Tomu je svakako pogodovalo i formiranje liburnskih zajednica u primorju i japodskih na području Like. Premda se zbog malog broja nalaza još uvijek ne može steći prava slika o razdoblju kasnog brončanog i ranog željeznog doba koje obuhvaća prvu fazu liburnske kulturne skupine, ipak se čini da su u tom razdoblju liburnski kontakti s unutrašnjošću bili puno intenzivniji nego s Apeninskim poluotokom, dok će u sljedećoj fazi, od VIII. st. prije Krista nadalje, biti obrnuto.¹¹

Zbog toga je i važnost pojedinih prekovlebitskih putova porasla, posebice onih koji su se nalazili u blizini pogodnih velebitskih prijevoja, a koji će prerasti u prave cestovne komunikacije što su svoju funkciju i važnost zadržale i u kasnijim razdobljima rimske vlasti, srednjeg i novog vijeka.¹² Uzduž ovih komunikacija razvila su se tijekom brončanog i željeznog doba manja utvrđena naselja koja su putnicima pružala sigurnost, zaštitu i priliku za počinak od napornog puta. Trgovačka djelatnost dodatno je pojačana u II. i I. st. prije Krista, kada su područja s južne i sjeverne strane Velebita dospjela u interesnu sferu Rimljana. O tomu svjedoče nalazi ostava s novcem rimskog i afričkog podrijetla, pronađenih u Mazinu, Zvonigradu, Gračacu, Štikadi i Širokoj Kuli¹³ na

⁹ M. DUBOLNIĆ, "Prapovijesna nalazišta", 29 – 31; Ista, "Argyrunum", 36, drži da se najčešće trgovalo drvom, drvnom smolom, vunom i solju. Za trgovinu solju vidi Marin ZANINOVIĆ, "Sol u antici naše obale", *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 1996., 395 – 400; A. FABER, "Ekonomsko značenje", 258. Pored spomenutih proizvoda, kao moguće predmete trgovačke razmjene navodi i keramiku, oružje i alat, a ne isključuje ni mogućnost da su spomenuti putovi bili pogodni za krijumčarenje robe, napose soli.

¹⁰ M. DUBOLNIĆ, "Prapovijesna nalazišta", 4 – 5, 13, 17; Ista, "Argyrunum", 13, ističe važnost Vaganačke pećine u kojoj su pronađeni ostatci od mezolitika do početka željeznog doba. Kod ovog lokaliteta istovremeno su se račvale dvije važne komunikacije, čije je ishodište bilo u Starigradu i Milovcima, a koje su preko pogodnih prijevoja vodile u Liku, na područje Počitelja i Metka. Autorica stoga zaključuje kako je Vaganačka pećina kao sjecište tih važnih putova bila i naselje iz kojeg su se kontrolirale komunikacije, a koje je ujedno služilo i za trgovačku razmjenu. O Vaganačkoj pećini vidi opširnije Stašo FORENBACHER – Pavle VRANJICAN, "Vaganačka pećina", *Opuscula archeologica*, 10, Zagreb, 1985., 1 – 21.

¹¹ Š. BATOVIĆ, "Iz ranog željeznog doba Liburnije", *Diadora*, 1, Zadar, 1959., 37 – 86; Ista, *Liburnska kultura*, Zadar, 2005., 60, 61.

¹² A. FABER, "Ekonomsko značenje", 256, smatra da su putovi koji su se nalazili izvan službenih antičkih komunikacija s vremenom poprimili karakter pravih karavanskih putova.

¹³ Josip BRUNŠMID, "Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji. Našašće italskih i afričkih novaca u Mazinu", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (dalje *VHAD*), n. s. 2, Zagreb, 1896./97., 42 – 81; n. s. 4, Zagreb, 1899./1900., 81 – 86; n. s. 6, Zagreb, 1902., 167 – 170; Ivan MIRNIK, "Skupni nalazi novca iz Hrvatske", *VAMZ*, ser. 3, 15., Zagreb, 1982., 149 – 163; 20., Zagreb, 1987., 49 – 61.

području južne Like te u okolici Obrovca¹⁴ na južnom dijelu velebitskog podgorja. Spomenuti nalazi svjedoče o uznapredovaloј trgovačkoј razmjeni između jadranske obale i unutrašnjosti, koja se dijelom odvijala i prekovelebitskim trgovačkim putovima.

Najvažnija prekovelebitska prometnica na području Jasenica započinjala je u Maslenici, a preko prijevoja na Malom Alanu spuštala se u Liku. Ova je komunikacija, među pučanstvom Jasenica poznata kao “cesta kraljica”, “cesta kraljice Jelene” i “cesta Crne kraljice”,¹⁵ svoju važnost zadržala i u razdoblju antike, kada se njome možda odvijao i kolni promet, te u srednjem i novom vijeku.¹⁶ Baveći se trasom rimske ceste od Senije (Senja) prema Burnumu, koja je od Vratnika dalje na jug išla kroz Liku, Karl Patsch je na samom početku XX. st. prvi ubicirao i dijelove rimske prometnice koja je vodila od Maslenice preko Malog Alana do Like. Pokušavajući odrediti pravac kojim je rimska cesta od Senije do Burnuma prelazila Velebit nakon postaje Ausancalium (Lovinac), Patsch je pored poštanske postaje na Malom Alanu otkrio ostatke ceste široke 5 m, čiji su se rubnici u to vrijeme jasno uočavali.¹⁷ Cesta se, prema Patschu, nastavlja u dalmatinske klance, na nekim je mjestima tako strma da se njome može prijeći samo lagano natovarenim kolima, a na dijelovima gdje prijeti urušavanje u provaliju postavljeni su branici od velikog kamenja.¹⁸ Patsch dalje smatra da se cesta na ličku stranu spuštala prema Sv. Roku. Isto tako pretpostavlja da je danas izgubljeni kameni natpis iz zbirke *Corpus inscriptionum Latinarum* (CIL, III, 10029) pronađen u “Hallaj Halanu”, možda povezan upravo s Malim Alanom te da je natpis stajao na nekom miljokazu.¹⁹ Patschove navode potvrdili su 1905. A. Colnago i J. Keil.²⁰

¹⁴ EfreM PEGAN, “Najdba numidijskih novcev iz okolice Obrovca v srednji Dalmaciji”, *VAHD*, 61, Split, 1959., 154 – 155, navodi nalaz 50 numidskih novčića “*med Obrovcem in Starim Gradom*”. S obzirom na pobliže neustvrđenu lokaciju između Obrovca i Starigrada, a uzimajući u obzir da se Jasenice nalaze upravo na tom potezu, možda bi se ovaj nalaz moglo povezati s teritorijem Jasenica, preko kojega je prolazila jedna od antičkih komunikacija kojom se odvijao prekovelebitski promet i trgovina, a o kojoj će još biti govora.

¹⁵ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, “Untersuchungen”, 18, donose naziv ceste “Stara kraljica”, koji je prema predaji nastao u srednjem vijeku u spomen na ženu ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV., koji je navodno tom cestom bježao pred Tatarima. D. PEJNOVIĆ – B. VUJASINOVIĆ, “Prometna valorizacija”, 34, ponavljaju istu predaju, a kao naziv donose “cesta Crne kraljice”.

¹⁶ D. PEJNOVIĆ – B. VUJASINOVIĆ, “Prometna valorizacija”, 35. Na zemljovidu kojega je neposredno nakon potpisivanja Mira u Srijemskim Karlovcima 1699. izradio Pavao Ritter Vitezović, ucrtana je i cesta koja je vodila pravcem Lovinac – Sveti Rok – Mali Alan – Dračevac – Obrovac.

¹⁷ K. PATSCH, “Lika”, 58.

¹⁸ K. PATSCH, “Lika”, 58.

¹⁹ K. PATSCH, “Lika”, 58; Ž. MILETIĆ, “Rimske ceste”, 127, 128; Isti, “O rimskim cestama”, 17. Potonji smatra da se “Hallaj Halan” gotovo sigurno odnosi na Mali Alan.

²⁰ A. COLNAGO – J. KEIL, “Archeologische Untersuchungen”, 59. A. Colnago bio je sin zapovjednika austro-ugarskog vojnog odreda stacioniranog u Obrovcu, a J. Keil njegov prijatelj s Austrijskog arheološkog instituta u Beču.

Uz pomoć poštara pronašli su na Malom Alanu ostatke ceste, koja je s jedne strane bila usječena u stijenu, a s druge strane zaštićena kamenim blokovima.²¹ Prateći dalje prema jugu ostatke ove ceste ustvrdili su da ona ne vodi prema Obrovcu kako bi se dalo pretpostaviti,²² nego da kod Kraljićinih vrata zakreće prema zapadu te se spušta do Maslenice.²³ Tom prilikom su Colnago i Keil prošli cjelokupnom trasom ceste te su ustvrdili da je cesta na pojedinim dijelovima tako strma da promet kolima preko nje nije moguće ni zamisliti. Zbog toga su pretpostavili da je služila isključivo za pješake i konjanike.²⁴ Iste zaključke u tom pogledu donose i M. Abramić i A. Colnago, koji su nekoliko godina kasnije detaljno odredili i kartografski obradili trasu ove prometnice.²⁵ Početne tragove ceste oni su zabilježili u Maslenici, na samoj obali, te u Lidžankuši, suhozidnoj ogradi, u kojoj su ostatci rubnika bili vidljivi s obje strane ceste.²⁶ Cesta se, prema Abramiću i Colnagu, odatle penjala preko predjela Pudarice, istočno od Toplih torina,²⁷ do Čukovca u podnožju Dračevca. Tragove ceste potom su uočili istočno od Dračevca, a vodili su prema Ograđenici, ogradi između zaselka Glavica Bužonjića i Dolac Vulića, uz koju se nalazi i istoimena lokva. Od Ograđenice cesta je vodila prema Tesanoj gredi, gdje se do par godina prije Abramićevog i Colnagovog obilaska nalazila kamena ploča na kojoj je bio vidljiv natpis, a koju su seljaci u međuvremenu razbili i upotrijebili za paljenje klačine. Autori su pretpostavili da je natpis sadržavao podatke o gradnji ceste.²⁸

U zaselku Zelenikovac, nedaleko od kuća Baričević, autori su zabilježili račvanje ceste. Jedan je krak vodio kroz Vučipoljski klanac na zaselak Vučipolje i dalje uz Velebit, a drugi, kraći i znatno strmiji, penjao se do predjela Brstanuše, sjeverno od

²¹ Isto, 59.

²² U Obrovcu se nalazio jedan od četiri prijelaza na Zrmanji koje bilježe kartografski izvori. To je razlog zbog kojega se putnu postaju Klambete iz Peutingerove karte na trasi od Senja do Burnuma najčešće ubiciralo u Obrovac ili na Cvijinu gradinu u Kruševu.

²³ A. COLNAGO – J. KEIL, "Archeologische Untersuchungen", 59, "... sondern auf den schmalen Meerescanal zu, der das Meer von Novigrad mit der Adria verbindet."

²⁴ Isto, 59.

²⁵ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, "Untersuchungen", 18 – 26, također smatraju da je zbog mjestimičnog nagiba od 20% teško bio moguć kolni promet ovom prometnicom. Mišljenja su da je promet bio ograničen na transport životinjama ili eventualno nekom vrstom dvokolica koje su gurali ljudi.

²⁶ Isto, 19.

²⁷ Lidžankuša, Pudarice i Tople torine danas su dio Maslenice.

²⁸ B. NEDVED, "Srednje i južno velebitsko Podgorje", 224, navodi da Abramić i Colnago pretpostavljaju uništenje miljokaz na Tesanoj gredi, dok ona to odbacuje zbog nepovoljnih vremenskih prilika na toj prekovelebitskoj trasi i smatra da se moglo raditi o terminacijskom natpisu, koji bi govorio o razgraničenju između područja antičkog Argyruntuma i poblize nepoznate zajednice istočno od njega. Međutim, M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, "Untersuchungen", 20, ne spominju miljokaz već kažu "... als der Text der Inschrift vielleicht auf den Strassenbau Bezug hatte."

Zelenikovca.²⁹ U ogradi Livadica na Brstanuši istraživači su uočili postojanje kamenih temelja, a donose i podatak da je jedan seljak (Baričević) prilikom obrade zemlje pronašao brončani novčić s likom carice Crispine.³⁰ Od Brstanuše cesta je vodila preko Okruglog pleća do Pometija, gdje se spajala sa zapadnim krakom koji se uspinjao preko Vučipolja i Ravne Drage. Odatle je kroz Klanac pločati išla do vrha Okruglog pleća i predjela Strmac ispod Lipovog vrha (1004 m/nv). U sredini Klanca pločatog autori su zabilježili postojanje jarka širokog 1,5 m, koji je presjecao cestu, a služio je za odvodnju vode što se slijevala s padina Velebita. Pretpostavili su da je jarak morao biti presvođen kamenim pločama, da bi se promet nesmetano odvijao.³¹ Najvidljivije ostatke ceste uočili su podno istočne padine Jelovca, gdje su zabilježili dio ceste napravljen od kamena u dužini od tri metra.³² Od Donje Bukve cesta se kroz šumu Omar nastavljala do Alanca, odakle je preko Strane pjeskovite izbijala na Kraljevsku cestu kod Kraljićinih vrata. Između Kraljićinih vrata i Malog Alana trasa stare ceste odvajala se od Kraljevske ceste te je preko Velikog Alana i Modrača, pored stanova Nekića, dolazila na Mali Alan.³³

Godine 1967. trasu spomenute ceste obišao je B. Ilakovac iz Arheološkog muzeja u Zadru,³⁴ a nakon toga ovom se komunikacijom nitko nije detaljnije bavio.³⁵ U novije vrijeme u svojim su je radovima spominjali B. Nedved,³⁶ Ž. Miletić³⁷ i M. Dubolnić.³⁸ Tijekom 2008. obišao sam veliki dio trase prometne komunikacije od Maslenice do

²⁹ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, “Untersuchungen”, 20.

³⁰ Isto, 21.

³¹ Isto, 21.

³² Isto, 22.

³³ Isto, 22.

³⁴ Š. BATOVIĆ, “Rad Arheološkog muzeja u Zadru 1967. – 1969.”, 291.

³⁵ S. SZAVITZ NOSSAN, “Ceste Karlovac – Senj”, 128, spominje staru cestu preko Velebita od Ausancaliuma preko Malog Alana i Kraljićinih vrata do Dračevca (Clambetis). Zaključuje kako je cesta napravljena vrlo stručno.

³⁶ B. NEDVED, “Srednje i južno velebitsko Podgorje”, 224.

³⁷ Ž. MILETIĆ, “Rimske ceste”, 127, 128; Isti, “O rimskim cestama”, 17, spominje natpis CIL, III, 10029 i, kako je rečeno, zaključuje da se mjesto nalaza “Hallaj Halan” gotovo sigurno odnosi na Mali Alan. Isti, “Roman Roads”, 129, navodi da se rimski put na Velebitu jednim krakom odvajao prema Jaderu, dok je drugi krak vodio preko Potpraga, Zatona i Bravara prema Obrovcu.

³⁸ M. DUBOLNIĆ, “Argyruntum”, 27, 28, govori i o mogućnosti da se rimska cesta, čiji su ostatci otkriveni u dužini od 500 m na izlazu iz antičkog Argyruntuma, a koja je vodila pravcem sjeverozapad – jugoistok, nastavljala dalje prema jugoistoku te se uključivala na rimsku prometnicu od Maslenice prema Malom Alanu. U tom bi slučaju Argyruntum bio povezan s ostalim dijelom južne Liburnije i s kolonijom u Jaderu preko Maslenice. B. NEDVED, “Srednje i južno velebitsko Podgorje”, 226, smatra da je komunikacija Maslenica – Mali Alan bila pravac kojim je Argyruntum ostvarivao svoju vezu s unutrašnjošću, budući da putovi preko prijevoja Buljme nisu bili takvoga profila da bi zadovoljili potrebe naselja kakvo je u rimsko doba bio Argyruntum.

Malog Alana, izbjegavajući pritom dijelove na kojima postoji opasnost od mina.³⁹ Na pojedinim dijelovima i danas se uočavaju ostatci prometnice, a u podnožju Velebita i na njegovim nižim padinama otkrio sam četiri nova gradinska utvrđenja – gradinu na lokalitetu Donja Maslenica, lokalitet Gradinu kod zaselka Zelenikovac, gradinu na Visokoj glavici i gradinu na Razvršju ponad zaselka Zelenikovac, koje su – uz već otprije poznatu gradinu na Dračevcu – osiguravale i nadgledale prometnicu. U nastavku teksta pokušat ću opisati današnje stanje lokaliteta na kojima su Abramić i Colnago uočili ostatke ceste,⁴⁰ a isto ću tako donijeti i zapažanja o novootkrivenim suhozidnim utvdama koje su osiguravale promet cestom.

Oko ubikacije početnih dijelova ceste veliku mi je pomoć pružio Marjan Vulić iz Zagreba, ravnatelj Osnovne škole Granešina, koji mi je ukazao na postojanje suhozida na predjelu zvanom Donja Maslenica, na ostatke ceste u blizini zaselka Dolac Vulića te mi pomogao oko ubikacije Lidžankuše i Ograđenice. Donjom Maslenicom stanovnici nazivaju predjel ponad rta Ždrijac, nasuprot rive u Maslenici, na južnoj strani Novskog ždrila, koji pripada općini Posedarje. Na samom rtu nalazi se svjetionik radi lakše plovidbe iz Novigradskog mora u Novsko ždrilo i obrnuto. Od rta Ždrijac i svjetionika teren se blago penje u pravcu zapada do Masleničkog mosta, a raspon nadmorske visine iznosi od deset do pedeset metara. Sa sjeverne strane strmo se obrušava u more Novskog ždrila, a s južne se blago spušta prema Novigradskom moru, tvoreći tako uski poluotok dužine petstotinjak i širine oko dvjesto metara. Južnom stranom ovoga poluotoka, od svjetionika do jadranske magistrale, proteže se cesta kojom se prije izgradnje Masleničkog mosta odvijao promet prema Zadru.⁴¹ S položaja Donja Maslenica lako se nadzire ulaz u Novsko ždrilo i izlaz iz njega. Zahvaljujući svom poluotočnom položaju ovaj je predjel prirodno zaštićen morem s juga, sjevera i istoka. U stručnoj literaturi ovaj lokalitet do sada nije spominjan. Obilaskom spomenutog položaja uočio sam ponad stare ceste prema Zadru ostatke starije prometnice, paralelne s ovom, a postavljene u smjeru istok – zapad. Trasa ove starije ceste može se jasno pratiti u dužini od nekih tristo metara, a najvećim dijelom razaznaje se u punoj širini, premda je sjeverna strana zarasla u makiju i travu. Najbolje je sačuvan rubnik s južne strane ceste, napravljen u obliku podzida, te dijelovi ceste uz

³⁹ Na trasi ceste najveća opasnost od mina je na području od Kraljičinih vrata do Malog Alana, gdje se ne preporuča kretati izvan trase Kraljevske ceste. Velika opasnost od mina postoji i u okolici Dračevca i zaselka Dolac Vulića u samim Jasenicama, kao i na području Gornje i Donje Bukve na Velebitu. Postojanje mina nije, naravno, isključeno ni na drugim dijelovima trase prekovelebitske ceste.

⁴⁰ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, “Untersuchungen”, 18 – 26; A. COLNAGO – J. KEIL, “Archeologische Untersuchungen”, 59.

⁴¹ U vrijeme remonta Masleničkog mosta krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća ova je cesta opet bila u funkciji. Od obale u Maslenici do svjetionika na rtu Ždrijac bio je organiziran trajektni prijevoz. U vrijeme Domovinskog rata na istoj je relaciji bio postavljen pontonski most, a promet se odvijao ovom cestom sve do izgradnje novog Masleničkog mosta na autocesti A1.

njega, posuti omanjim komadima kamenja. Kojeg je vremenskog postanja ova starija cesta, teško je preciznije odrediti. Ako, međutim, uzmemo u obzir da je od Maslenice vodila prapovijesna i rimska prometnica prema Malom Alanu, nameće se logičan zaključak da je nastavak te ceste prema Ravnim kotarima i Jaderu započinjao upravo kod današnjeg svjetionika nasuprot Maslenice, a da se promet između svjetionika i Maslenice odvijao skelama ili trajektima, kao što je to bio slučaj u novom vijeku.⁴²

Na blago nakošenom platou sjeverno od ceste, zaštićenom od izravnih udara bure, uočio sam ostatke trinaest suhozidnih prostorija, čiji su zidovi potpuno urušeni, a samo se na nekoliko mjesta mogu pratiti u tragovima. Zbog toga je teško govoriti o obliku prostorija, njihovoj orijentaciji, debljini zidova i načinu gradnje, premda se kod dvije prostorije čini da su bile ovalne, a kod tri se može naslutiti pravokutni oblik. Sjeverno od ovog naseobinskog platoa, na hrptu južne strane Novskog ždrila, nalaze se ostatci nekoliko bolje sačuvanih prostorija, koje svojim manjim dimenzijama daju naslutiti kako se vjerojatno radi o stražarnicama s kojih se nadzirao promet i kretanje Novskim ždrilom. Od ovih prostorija vodi nekoliko uskih staza do obale na južnoj strani Novskog ždrila, a uz jednu od njih nalazi se mali propećak, pregrađen s prednje strane dijelom suhozidom od neobrađenog kamena, a dijelom zidom napravljenim od djelomično obrađenog kamenja povezanog žbukom. Izgled žbuke na pojedinom dijelovima zida daje naslutiti da se možda radi o novijoj pregradnji. Zapadno od ovog naseobinskog platoa nalazi se omanja uzvisina na 40 m/nv, koja se blago uzdiže u pravcu Masleničkog mosta. Stanovništvu Maslenice ova je uzvisina poznata kao mjesto ispod kojeg je JNA prilikom izgradnje Masleničkog mosta iskopala “tajne tunele i skloništa”. Na istočnom dijelu ovoga položaja vidljivi su ostatci gradine koja je obuhvaćala omanju površinu približnih dimenzija 50 x 20 m, utvrđene sa zapadne, južne i istočne strane, dok na sjevernoj strani, koja se strmo spušta prema moru, nema utvrđenja. U susjedstvu ovoga položaja na zapadnoj strani nalazi se betonirani nadsvodeni tunel, kojega je JNA svojevremeno izradila za svoje potrebe. Otpad od sitnog kamenja i materijala tom je prilikom izgleda odlagan na mjestu prapovijesnog lokaliteta, budući da se bedemi spomenute gradine mogu samo nazrijeti ispod kamenog nasipa od sitnog kamenja.

Po ostacima bedema gradine, a najviše unutar spomenutih prostorija na naseobinskom platou istočno od gradine, pronašao sam više ulomaka keramike iz različitih vremenskih perioda. (*Sl. 1.*) Kod dijela pronađenih ulomaka površina je crvenkaste, tamnosmeđe i tamnosive boje, dok je unutrašnjost tamnijih, uglavnom crnih nijansi. Po čitavoj površini, a posebno u presjeku, uočljiva je izrazita primjesa pijeska i sitnih kamenčića. Kod pronađenih ulomaka zbog utjecaja atmosferilija

⁴² Tomislav RAUKAR – Ivo PETRICIOLI – Franjo ŠVELEC – Šime PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom*, Prošlost Zadra, III, Zadar, 1987., 505; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, “Untersuchungen”, 19, također pretpostavljaju takav način prelaska s jedne na drugu stranu Novskog ždrila.

površina je u vrlo lošem stanju pa se ne može zaključiti je li bila uglačana ili nečim ukrašena. Uglavnom se radi o manjim fragmentima tijela različitih posuda, a kod jednog ulomka raspoznaje se gornji rub posude s dijelom sačuvane ručke. Izgled pronađenih fragmenata, kao i način njihove izrade, dopušta zaključak da se radi o gradinskoj naseobinskoj keramici. Nedostatak ukrasa i loše stanje pronađenih ulomaka ne dopuštaju pak pobliže datiranje istih, izuzev konstatacije da se vjerojatno radi o razdoblju željeznog doba. Uz ostatke prapovijesne željeznodobne keramike, na mjestima gdje su se nalazile spomenute prostorije uočljivi su i ostatci kućnog lijepa kojim su oblagani zidovi. Nalazi naseobinske željeznodobne keramike svakako daju naslutiti da je kod opisanih prostorija zapravo riječ o nastambama. Pored prapovijesnih ulomaka keramike pronašao sam i nekoliko finijih ulomaka žućkastih nijansi, rađenih od pročišćene gline bez primjesa pijeska ili kamenčića. (*Sl. 2.*) Izgled i način izrade ovih fragmenata govore da se radi o ostacima posuda i tegula iz rimskog razdoblja, što može bitno pokazuje kontinuitet naselja na ovome položaju i u periodu rimske vladavine.

Uzevši u obzir sve rečeno, možemo izvesti neke zaključke vezane uz lokalitet ponad rta Ždrijac zvan Donja Maslenica. Lokalitet se sastoji od gradinskog utvrđenja na zapadnoj strani te naseobinskog platoa istočno od njega. Naseobinski plato nalazio se uz samu cestu koja je od Maslenice vodila prema Ravnim kotarima, s njezine sjeverne strane, a završavao je hrptom na vrhu južne strane Novskog ždrila. Nastambe nisu bile zaštićene bedemom, a na vrhu hrpta vjerojatno se nalazilo nekoliko stražarnica s kojih se kontrolirala plovidba Novskim ždrilom, kao i prijevoz na relaciji rt Ždrijac – Maslenica u sklopu prometa cestom od Ravnih kotara prema Malom Alanu. U slučaju opasnosti stanovništvo se sklanjalo u zaštićeno gradinsko utvrđenje zapadno od naselja, a moguće i u pećinu s njegove zapadne strane. Ulomci pronađene keramike ukazuju da se naselje koristilo tijekom željeznog doba, a da je svoju funkciju zadržalo i u razdoblju rimske vladavine. Opisana gradinska utvrđenja na ovome lokalitetu kontrolirala su i nadzirala ulaz iz Novskog ždrila u Novigradsko more, a istovremeno su osiguravala i prijevoz skelama od današnjeg svjetionika do obale u Maslenici. S obzirom na karakter utvrđenja treba pretpostaviti da je nadzorna točka na položaju Donja Maslenica svoju važnost zadržala od prapovijesnog doba sve do novoga vijeka.

Zbog nedostatka materijalnih ostataka teško je precizno ustvrditi gdje je u Maslenici započinjala cesta prema Malom Alanu.⁴³ Ako pak razmotrimo prethodne navode o ostacima starije ceste i utvrđenja na položaju Donja Maslenica, kao jedini mogući položaj ishodišta ove ceste u Maslenici nameće se predjel od današnje obale u Maslenici prema pristaništu za utovar boksita zapadno od nje, budući da bi prijelaz

⁴³ Danas se ostatci ceste na obalnom dijelu Maslenice ne mogu uočiti, budući da su vjerojatno uništeni ili gradnjom rive ili prilikom niveliranja zemljišta pri izgradnji pontonskog mosta u Domovinskom ratu.

preko Ždrila na tom dijelu bio najkraći i da se nalazi točno nasuprot svjetionika na rtu Ždrijac. Osim toga, jedino bi na tom dijelu dubina mora dopuštala postojanje pristaništa. Obišavši dio obale od rive u Maslenici do pristaništa za utovar boksita,⁴⁴ nisam uočio vidljivih ostataka starije prometnice, budući da je teren naknadno poravnavao, s jedne strane za potrebe izgradnje pristaništa za utovar boksita, a s druge strane izgradnjom pontonskog mosta u Domovinskom ratu. Uz samu obalu pronašao sam ulomak jedne rimske tegule i fragment obrađenog kamena, koji bi mogli pripadati nekoj od antičkih građevina što su se mogle nalaziti na tom mjestu za potrebe pristaništa.

S početkom prometnice Maslenica – Mali Alan možda bismo mogli povezati i jedan nalaz iz 1980., kojega je prilikom kopanja temelja za kuću pronašao Pavao Vulić, ravnatelj Osnovne škole Starigrad. Radilo se, prema njegovu kazivanju, o kamenoj ploči visine 35-40 cm i dužine oko 20 cm pronađenoj u zemlji u ležećem položaju. Natpis, na žalost, nije donio na uvid u Arheološki muzej u Zadru nego ga je pokazao “jednom svećeniku”, koji mu je pokušao odgonetnuti sadržaj. Prema svećenikovom tumačenju, najvjerojatnije se radilo o nadgrobnom natpisu što ga je “jedan brat dao upisati u spomen drugome bratu”. Do Domovinskog rata Pavao Vulić čuvao je natpis u svojoj kući u Maslenici. Na žalost, tijekom Domovinskog rata i srpske okupacije Maslenice natpis je nestao, pa navedeno nisam mogao i provjeriti. Spomenuti natpis do sada nije objavljivan niti je spominjan u literaturi. Mjesto nalaza natpisa udaljeno je stotinjak metara od mora i obale u Maslenici, a s obzirom na okolnosti nalaza može se pretpostaviti da je na to mjesto donesen s nekog drugog položaja u blizini.

Starije stanovništvo Maslenice i jaseničkog zaselka Dolac Vulića Lidžankušom nazivaju predjel približnih dimenzija 500 x 300 m koji se nekad sastojao od nekoliko ovećih ograda. Danas je Lidžankuša sastavni dio naselja u Maslenici, a približno je omeđena Ulicom Ivana Rončevića na jugu, Markovinovim trgom na istoku, Ulicom don Jose Nekića na zapadu i Ulicom Jure Božića na sjeveru. Rubna područja Lidžankuše uz spomenute ulice najvećim su dijelom prekrile stambene kuće, dok u ostalim dijelovima još uvijek postoje obradive površine. Prema pričanju Marjana Vulića iz Zagreba, trasa stare ceste bila je položena u smjeru sjever – jug i tekla je dijelom današnje Ulice don Jose Nekića. Prema tomu, danas se ostatci ceste na predjelu Lidžankuša ne mogu uočiti, kao ni na predjelu Pudarice i Toplih torina, koje je također najvećim dijelom prekrilo stambeno naselje. Na sjevernom dijelu Toplih torina nalazi se jama od kopanja boksita, u koju se do prije nekog vremena odlagalo smeće, a predjel istočno od Toplih torina, gdje je prema Abramiću i Colnagu prolazila stara cesta, poravnat je radi predviđene gradnje crkve. Oko ubiciranja ograda Čukovca i Ograđenice pomogao mi je Marjan Vulić, koji mi je ukazao i na ostatke ceste južno

⁴⁴ Stanovnici Maslenice pristanište za utovar boksita nazivaju “Utovarni most”. Boksit eksploatiran u Jasenicama i Kruševu dovožen je do Maslenice, odakle je najvećim dijelom brodovima izvožen u Rusiju. Pristanište je bilo u uporabi do početka Domovinskog rata, a danas se više ne koristi budući da je eksploatacija boksita u jaseničkim i kruševačkim kopovima prestala.

od gradine Dračevac i zaselka Dolac Vulića, te istočno od samog zaselka ponad obradivih površina stanovnika Vulića. Budući da je u okolici Dolca Vulića i položaja Dračevac velika opasnost od mina, a da je u vrijeme moga obilaska razminiranje zemljišta upravo bilo u tijeku, spomenute ograde i ostatke radi vlastite sigurnosti nisam bio u stanju obići. Trasa ceste ispod južnih i istočnih padina Dračevca jasno, međutim, upućuje na neke od funkcija koje je imala gradina na Dračevcu – kontrolu prometa cestom, osiguranje putnika i robe te možda i funkciju putne postaje. Gradinsko naselje na Dračevcu smjestilo se na lako branljivoj uzvisini (199 metara nadmorske visine) iznad jaseničkog zaselka Dolac Vulića. Lokalitet na Dračevcu u stručnoj je literaturi spominjao Š. Batović,⁴⁵ a do danas nije istraživan.

Pored ostataka srednjovjekovnih i novovjekovnih utvrđenja,⁴⁶ na Dračevcu je ustanovljeno postojanje željeznodobnog gradinskog naselja. Uz bedeme s južne strane gradine, koja je donekle zaklonjena od udara bure i više izložena sunčevim zrakama, Batović je pronašao i zidove tri željeznodobne kuće.⁴⁷ Kuće su se sastojale od jedne prostorije dimenzija 3,3 x 5 m, a jedan duži zid bio je zajednički dvjema kućama. Zidovi su građeni u suhozidu od krupnih komada neobrađenog lomljenog vapnenca, a širina im je iznosila od 1,2 do 1,7 metara. Ulazi u kuće nalazili su se na kraćoj strani, a drugom kraćom stranom bile su vezane uz bedem. Valja pretpostaviti da su se kuće prostirale svuda uokolo bedema.⁴⁸ Batović spominje nalaz ranolatenoidne fibule zapadnobalkanskog tipa⁴⁹ i naušnica⁵⁰ u Jasenicama, ne navodeći pritom поближе lokalitet na kojemu su nalazi pronađeni. Budući da na priloženom zemljovidu donosi gradinu Dračevac,⁵¹ valja pretpostaviti da se radi o pojedinačnim površinskim nalazima upravo s Dračevca. Spomenute nalaze Batović datira u zadnju ili V. fazu liburnske kulture, i to u njezin stariji ili A stupanj, odnosno u 4. st. prije Krista.⁵² Stanovnici Vulića spominju pak da se po površini mogu uočiti ostatci školjki (dagnji), a prema kazivanju Marjana Vulića, podno sjevernih padina Dračevca, na predjelu koji je danas uništen kopanjem boksita, jedan je stariji stanovnik Vulića pronašao “brončanu kopču

⁴⁵ Š. BATOVIĆ, “Ostaci nastambi”, 106, 107; Isti, “Ostava iz Jagodnje Gornje”, 222; Isti, “Caracteristiques des agglomerations fortifiees”, 202.

⁴⁶ Željko HOLJEVAČ, “Problemi habsburško-mletačkog razgraničenja u Podgorju i Pozrmanju potkraj XVII. i početkom XVIII. stoljeća”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 45, 2003., 243 – 269.

⁴⁷ Š. BATOVIĆ, “Ostaci nastambi”, 106.

⁴⁸ Š. BATOVIĆ, “Ostaci nastambi”, 106.

⁴⁹ Š. BATOVIĆ, “Prapovijesni ostaci”, 122.

⁵⁰ Š. BATOVIĆ, “Ostava iz Jagodnje Gornje”, 222. U Arheološkom muzeju u Zadru nisam uspio doznati ništa konkretnije o spomenutim naušnicama i fibuli, budući da je kustosica zadužena za prapovijest u vrijeme mojih upita bila na porodiljnom dopustu, a do zaključenja ovoga članka nije se vratila.

⁵¹ Isto, 222.

⁵² Isto, 222.

s ukrasima”.⁵³ Moguće je da se populacija s Dračevca pokapala zapadno od gradine, gdje je na rtu Baljenica pronađeno nekoliko kamenih gromila.⁵⁴

Svojim položajem na 199 metara nadmorske visine Dračevac dominira okolnim prostorom, tako da se s njega lako moglo kontrolirati i nadgledati cjelokupni teritorij od Obrovca na istoku do Starigrada na zapadu te od vrhova Velebita do Ravnih kotara. Treba istaći da je gradinsko naselje na Dračevcu imalo i direktan vizualni kontakt s gradinom Bužim južno od Posedarja, gradinskim naseljima u Modriču, kao i onima na području Jasenica (Gradina kod Zelenikovca, gradina na Visokoj glavici i na Razvršju sjeverno od Zelenikovca te Juričevića gradinom i Križem u središtu Jasenica). To je vrlo važan podatak jer ukazuje na to da je postojao čitav sustav utvrđenih gradinskih naselja s jedne i druge strane Novskog ždrila i Novigradskog mora koja su međusobno vizualno komunicirala i na taj način bila u službi obrane spomenutog područja. Gradina na Dračevcu razvila se uz sami prapovijesni put, koji je iz Maslenice vodio preko Velebita, a jedna od osnovnih funkcija ove gradine vjerojatno je bila osiguranje robe i putnika koji su tim putom prolazili. Dominantan položaj Dračevca omogućavao je isto tako i nadzor nad pomorskim prometom na ulazu u Novsko ždrilo. Na taj način Dračevac je mogao biti jedna od najvažnijih karika u prometnom povezivanju sjevernodalmatinskog priobalja i prekovelebitskih krajeva. Premda bez provedenih arheoloških istraživanja ne možemo ništa pouzdano tvrditi, možemo pretpostaviti da je naselje na Dračevcu nastavilo egzistirati i u rimsko doba, tim više što se na tom mjestu kasnije razvila i srednjovjekovna utvrda. Budući da je bila u posjedu krbavskih knezova Kurjakovića, ona je na neki način povezivala primorske posjede ove obitelji s onim prekovelebitskim, nastavljajući tako svoju prapovijesnu funkciju. Do pred Domovinski rat nad Jasenicama je dominirala vizura srednjovjekovnih i novovjekovnih ostataka Dračevca. U Domovinskom ratu Dračevac je teško stradao u srpskom napadu na Jasenice 11. rujna 1991., kada je najveći dio zidina porušen. Neprijateljske snage na njemu su imale i svoje položaje, tako da je područje gradine, kao i okolnog zaselka Dolac Vulića velikim dijelom minirano. Stoga moj terenski obilazak Jasenica na žalost nije obuhvatio i Dračevac, a upravo u to vrijeme u tijeku je bilo razminiranje terena.

Dalje prema Velebitu ostatci ceste uočavaju se na položaju Tesana greda, do kojega se dolazi cestom koja iz središta Jasenica vodi do zaselka Zelenikovac i Vučipolje. Predjel Tesane grede započinje sjeverno od vijadukta Božići na autocesti A1, udaljen pedesetak metara zračne linije od njega, te se, prema pričanju Petra Božića iz Maslenice, proteže u pravcu sjevera nekih petstotinjak metara. Na pojedinim

⁵³ Nije poznata daljnja sudbina spomenutog nalaza.

⁵⁴ M. GLAVIČIĆ, “Pregled prapovijesnih nalazišta”, 219. Autor navodi kamene gomile “na rtu zapadno od gradine Dračevac u Jasenicama”. Vjerojatno misli na rt Baljenica na ulazu u Novsko ždrilo iz pravca Rovansjke, koji se od Dračevca nalazi otprilike kilometar zračne linije.

mjestima uzduž ovog položaja uočavaju se ostatci rubnika ceste. (Sl. 3.) Vrlo ih je teško pratiti budući da je lokalitet najvećim dijelom zarastao u makiju. Na nekoliko mjesta uočio sam ostatke rubnika s obje strane ceste, što mi je dalo mogućnost za mjerenje njezine širine koja je iznosila 5 do 5,5 m. Najviše ostataka ceste opaža se nekih stotinjak metara od vijadukta u pravcu sjevera. Tu sam pronašao više ostataka obrađenih kamenih graničnika prosječne visine oko 60 cm, koji leže uokolo na zemlji. Najviše ih je u obliku trokuta, a jedan primjerak ima oblik pravokutnika s proširenjem pri dnu, na mjestu na kojem je bio pričvršćen u zemlju. Ovaj primjerak je najbolje i najpažljivije obrađen, dok se kod ostalih u najvećoj mjeri zapaža rustična obrada. Gotovo je sigurno da svi oni nisu stajali na tome dijelu ceste već su ih seljaci donijeli tu, s obzirom da se na istom mjestu nalaze i ostatci obzidane kamene rupe u kojoj se palila klačina sve do šezdesetih godina XX. stoljeća. Na taj je način najveći dio rimske ceste – koja je na početku prošlog stoljeća, u vrijeme kad su je obilazili Abramić, Colnago i Keil,⁵⁵ bila još uvijek dobro očuvana – uništen i nepovratno izgubljen. Neposredno uz ovaj položaj nalazi se i nekoliko okomitih ploča kamena živca. Pretpostavljam da se uništeni natpis kojega spominju Abramić i Colnago⁵⁶ nalazio upravo na ovom položaju, možda na nekoj od takvih kamenih ploča.

Približno jedan kilometar sjeverno do Tesane grede nalazi se lokalitet Gradina, čijim sam obilaskom otkrio ostatke suhozidnog gradinskog utvrđenja. Radi se o omanjoj uzvisini na 274 metra nadmorske visine zapadno od kuća Baričević u zaselku Zelenikovac. (Sl. 4.) Položaj do danas nije istraživan, niti je spominjan u stručnoj literaturi, a na obilazak me naveo sam njegov naziv. Sam vrh Gradine čini omanji plato dužine pedesetak metara i širine trideset metara. Veći dio platoa je zaravnjen, a kamena podloga izmjenjuje se sa zemljanom. Na sjevernom dijelu plato prema svome rubu prelazi u kamene gromade kamena živca. Spomenuti je plato okružen suhozidnim bedemima s ulazima na južnoj i istočnoj strani. Linija bedema sačuvana je duž zapadne i istočne strane, dok na dijelu južne strane bedemi danas nisu vidljivi. Sjeverna je strana najvećim dijelom prekrivena urušenim kamenim nasipom. Po ostacima nasipa može se zaključiti da su dimenzije bedema na ovoj strani bile najveće, što je i razumljivo ako se ima u vidu da ona nudi najlakši pristup do platoa Gradine. Od istočnog ulaza vodio je prolaz utvrđen bedemima s obje strane do vrha utvrde, a ispod sjeverozapadnog dijela bedema nalazio se poseban elipsoidni prostor koji je imao vlastiti ulaz, ali nije imao prolaz prema vrhu gradine. Pretpostavljam da se moglo raditi o prostoru za smještaj stoke, tim više što je primarna djelatnost stanovnika Gradine svakako bilo stočarstvo. Po vrhu Gradine, a najviše u ostacima bedema, pronašao sam površinskim pregledom više omanjih keramičkih ulomaka.

⁵⁵ A. COLNAGO – J. KEIL, "Archeologische Untersuchungen", 59; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, "Untersuchungen", 18 – 26.

⁵⁶ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, "Untersuchungen", 20.

(Sl. 5.) Rađeni su s puno primjesa pijeska i sitnih drobljenih kamenčića. Površina pronađenih ulomaka varira od crvenkaste preko smeđe do tamnosive, dok im je unutrašnji presjek sivih i tamnijih tonova, što upućuje na oksidacijsko-redukcijski način pečenja. Dio ulomaka ima grubo obrađenu površinu, dok se kod nekoliko primjeraka primjećuje uglačana površina, koja je uslijed djelovanja atmosferilija prekrivena kalcifikatom. Budući da se radi o omanjim komadićima keramike, teško je govoriti o oblicima posuđa kojima su oni pripadali. Ipak, sukladno debljini i čvrstoći pronađenih ulomaka, može se pretpostaviti kako se radi o ulomcima većih lonaca te omanjih zdjelica i čaša. Osim dijelova keramike, pronašao sam i nekoliko komadića kućnog lijepa, kojima su vjerojatno bili obloženi i učvršćeni zidovi kuća. Izgled i obilježja lončarije upućuju na to da se radi o gradinskoj keramici, koju teško možemo pobliže datirati bez provedenih arheoloških istraživanja, premda možemo pretpostaviti da je riječ o liburnskoj željeznodobnoj keramici.⁵⁷

Imajući sve rečeno u vidu, pretpostavljam da se ovdje radilo o omanjem naselju, čije su nastambe bile smještene na vrhu gradine, a lako moguće i u njezinom podnožju, uz nekoliko ograđenih vrtača koje se i danas nalaze sa sjeverne, istočne i južne strane Gradine. U ogradi podno sjeverne padine i danas postoji ograđeni bunar, čiji je vrh u vrijeme moga obilaska bio potopljen zbog obilnih kiša, a na kojem su se možda i prapovijesni stanovnici opskrbljivali pitkom vodom i napajali stoku. Eventualna arheološka istraživanja na ovome lokalitetu pokazat će pravi karakter ovoga naselja, o kojemu zasad možemo samo pretpostavljati. Uzevši u obzir položaj Gradine i ostatke prapovijesne komunikacije, koji se na terenu mogu uočiti, došao sam do zaključka da je spomenuta prometnica prolazila upravo pored Gradine, obilazeći je s njezine zapadne i sjeverne strane.⁵⁸ Na taj način ovo je utvrđenje nakon Dračevca predstavljalo drugu važnu osiguravajuću točku prekovelebitskog prapovijesnog puta.

Gradina kod Zelenikovca vizualno komunicira s Visokom glavicom, koja se nalazi oko 700 m od nje u pravcu sjeveroistoka, između zaselaka Zelenikovac i Vučipolje, na nadmorskoj visini od 456 m. S ovog položaja moguće je vizualno kontrolirati široko područje od Bravara poviše Obrovca do Dračevca te od Lipovog vrha na Velebitu do Novigradskog mora. Najlakši prilaz gradini je iz smjera Vučipolja, odnosno s platoa između tunela Čelinke i Bristovac na autocesti A1. Ovaj položaj u stručnoj literaturi do danas nije spominjan ni opisivani, a njegovim obilaskom

⁵⁷ Keramiku je pregledao dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju u Zagrebu. On mi je dao korisne savjete i pojašnjenja vezana uz izgled, način pečenja i obradu pronađenih ulomaka, koje je okvirno datirao u širi vremenski period od kasnog brončanog do željeznog doba. Ovom prilikom mu iznova najsrdačnije zahvaljujem.

⁵⁸ Prema pričanju stanovnika, prolazila je između Gradine i Čelinke sa sjeverne strane Gradine, što danas nije moguće provjeriti budući da je zadnjih godina, prilikom uređenja biciklističkih staza u općinama Jasenice i Starigrad Paklenica, starija prometnica poravnata i proširena.

ustanovio sam postojanje suhozidnih utvrđenja na obroncima lokaliteta i na njegovom vrhu. Plato na vrhu Visoke glavice dužine je oko 50 m, a sastoji se od nižeg, ravnijeg dijela na jugu i jednog povišenog na sjevernoj strani. Na sjevernoj, sjeverozapadnoj i zapadnoj strani plato su okruživali bedemi ukupne dužine 80 m, dok je s južne strane vjerojatno bio neutvrđen, budući da zbog velike strmine nije bilo potrebe za utvrđenjima. Bedemi su široki od 3 do 4 metra, a mjestimično su sačuvani do visine 50 cm. Građeni su u suhozidu od neobrađenog kamenja, a unutrašnjost zida ispunjena je sitnijim kamenjem. Lokalitet je bio najutvrđeniji na sjevernoj strani koja je najpristupačnija, a na njoj su ostatci bedema i kamenog nasipa najuočljiviji. Na spomenutom platou, koji je najvećim dijelom sastavljen od kamene podloge, uočio sam ostatke četiri prostorije, od kojih su tri kvadratnog oblika, dok je jedna elipsoidna. Na obroncima ispod sjevernog dijela platoa nalazi se i najistureniji dio bedema koji na tom dijelu tvore četverokutni prostor vidljiv s vrha platoa. Obronci ispod sjeverozapadnog i zapadnog dijela platoa Visoke glavice podijeljeni su s dva reda bedema (od kojih je prvi, donji bolje sačuvan) na dvije terase, na kojima se uočavaju mjesta bez kamene podloge, gdje su se možebitno nalazile prostorije za stanovanje ili manje obradive površine. Mogu se uočiti tri ulaza – na sjevernoj, sjeverozapadnoj i zapadnoj strani, te jedan prolaz s gornje terase na središnji plato gradine.

Obilaskom lokaliteta na površini sam pronašao više fragmenata keramike, kao i ulomak jednog kamenog brusa. (*Sl. 6.*) Po svojim obilježjima pronađeni ulomci vrlo su slični onima s Gradine kod Zelenikovca. Prevladavaju crvenkastosmeđi, tamnosivi i tamnosmeđi tonovi površine, dok je unutrašnjost tamnija. Kod svih fragmenata, koji su inače kvalitetno pečeni, primjetna je izrazita primjesa pijeska i sitnijih kamenčića. Na jednom dijelu ulomaka vidi se uglačana površina s tragovima kalcifikata kao posljedica atmosferskih utjecaja, dok je drugi dio ulomaka grublje izrade. Na osnovi pronađenih ulomaka ne može se odrediti oblik posuda kojima su pripadali, ali može se pretpostaviti kako se radi o posuđu korištenom u domaćinstvu – loncima, zdjelama, tanjurima, čašama. S obzirom da spomenuti ulomci keramike ne sadrže nikakve ukrase te da se zbog utjecaja atmosferilija nalaze u prilično lošem stanju, teško ih je poblizje datirati. Može se tek konstatirati da se radi o tipičnoj gradinskoj naseobinskoj keramici, karakterističnoj za razdoblje željeznog doba.⁵⁹ Osim keramike, najvećim dijelom pronađene unutar platoa na vrhu Visoke glavice, uočio sam i ostatke puževa unutar bedema utvrde. Opisani nalazi i ostatci prostorija na vrhu Visoke glavice ukazuju da je gradina bila naseljena, a da su se nastambe nalazile na njenom vrhu, moguće i unutar prve terase na padinama brda. Prilikom gradnje autoceste A1 južna je padina Visoke glavice presječena izgradnjom vijadukta Baričević, dok je u podnožju sjeverne strane gradine probijen pomoćni vatrogasni put, koji se proteže uzduž autoceste. Na sreću, ostatci gradine ovim nisu oštećeni, a lokalitet time nije ugrožen.

⁵⁹ Vidi bilj. 56.

Istočno od Visoke glavice, na svega nekih dvjestotinjak metara udaljenosti, nalazi se položaj kojega stanovnici Jasenica nazivaju Razvršje (oko 460 metara nadmorske visine). Do sjevernog podnožja brda lako se dođe protupožarnom cestom koja je probijena za potrebe autoceste A1. Međutim, uspon do vrha veoma je težak i mukotrpan, budući da ne postoji nikakva staza, a predjel je ispunjen niskim raslinjem koje mjestimice tvori neprolaznu zavjesu. Ostale strane brda toliko su strme da je pristup preko njih gotovo nemoguć. Ovaj lokalitet do sada u stručnoj literaturi nije spominjan ni opisivan. Na tom sam položaju otkrio ostatke omanjeg utvrđenja građenog u suhozidu od neobrađenog ili djelomično obrađenog kamena. Spomenuta kamena utvrđenja nalaze se na samom vrhu Razvršja, dok ih na padinama nisam uočio. Bedemi započinju na sjevernoj strani te u zakrivljenoj liniji nastavljaju u pravcu istoka, obuhvaćajući i dio istočne strane utvrde. Ukupne su dužine 56 m, širina im je na najširem dijelu 3,20 m, a sačuvali su se do visine 160 cm. Unutrašnjost bedema ispunjena je sitnijim kamenjem. Na sjevernoj strani uočava se ulaz do kojega je iz podnožja vodila serpentinasta staza širine 1 m, koja se može pratiti na nekoliko mjesta, a na pojedinim dijelovima bila je popločana. Na južnoj i zapadnoj strani Razvršja nisam mogao uočiti nikakvih bedema, što je i razumljivo s obzirom da su te padine izuzetno strme i same po sebi predstavljaju dovoljnu zaštitu. Sam vrh Razvršja najvećim je dijelom sastavljen od velikih gromada kamena živca, a prostora za eventualne nastambe na ovom položaju jednostavno nema, kao ni na samim padinama brda koje su također vrlo nepristupačne i teško prohodne. Unutar utvrđenja, na bedemu i na pristupnim padinama nisam uspio pronaći nikakvih površinskih nalaza.

Smještaj Gradine kod Zelenikovca, Visoke glavice i Razvršja ponad Zelenikovca te njihova koncentracija na približno petsto metara udaljenosti pokazuju da su se ova gradinska utvrđenja nalazila upravo oko mjesta na kojemu se cesta Maslenica – Mali Alan račvala na istočni i zapadni krak.⁶⁰ Križanje ceste nalazilo se vjerojatno sjeveroistočno od Gradine, prema kućama Baričević u zaselku Zelenikovac. Zapadni krak ceste vodio je prema Vučipolju kroz Vučipoljski klanac,⁶¹ prolaz između Visoke glavice i Čelinke. U skladu s time gradina na Visokoj glavici osiguravala je i nadgledala promet ovim odvojkom, koji je prolazio s njezine južne i zapadne strane. S druge strane, istočni krak prolazio je zapadno od kuća Baričević te se ispod istočnih padina Razvršja penjao kroz Dragu prema predjelu Brstanuša, udaljenom dvjestotinjak metara sjeverno od Visoke glavice i Razvršja. Utvrđenje na Razvršju na taj je način nadgledalo i kontroliralo istočni odvojak ceste Maslenica – Mali Alan. S obzirom da je položaj na kojem se nalaze suhozidna utvrđenja na Razvršju potpuno neprikladan za stanovanje, naselje se najvjerojatnije nalazilo na Visokoj glavici, a Razvršje je služilo i kao njegova istočna predstraža. Gradinska utvrđenja na Gradini, Visokoj glavici i

⁶⁰ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, “Untersuchungen”, 20.

⁶¹ Isto, 20.

Razvršju predstavljala su stoga važne obrambene i sigurnosne točke uzduž ove prometnice, prije uspona uz padine južnog Velebita.

U neposrednoj blizini gradine na Visokoj glavici i utvrđenja na Razvršju, svega nekih dvjesto metara od njih, nalazi se udolina zvana Brstanuša. Na njezinom središnjem dijelu, smješten među dvjema ogradama, nalazi se stari bunar na kojemu pastiri i danas napajaju stoku. Vrlo je vjerojatno da je bunar postojao i u vrijeme egzistiranja gradina na Visokoj glavici i Razvršju i da je bio glavni izvor vode njihovom stanovništvu.⁶² Isto tako, valja pretpostaviti da je na Brstanuši bilo odmoriste, gdje su se putnici i konji koji su prolazili cestom Maslenica – Mali Alan krijepili i napajali vodom prije najstrmijeg dijela ceste što je tu započinjao, tim više ako uzmemo u obzir ostatke zidnih temelja i nalaz rimskog novčića s likom carice Crispine Auguste, koje su u ogradi Livadici na zapadnom dijelu Brstanuše zabilježili Abramić i Colnago.⁶³

Sa sjeverne strane Brstanuše prostire se velebitski predjel Okruglo pleće, koji se vrlo strmo uspinje prema podnožju Lipovog vrha (1004 m/nv). Uzduž obronaka Okrugloga pleća na više se mjesta uočavaju ostatci stare prometnice koja se serpentinama uspinjala prema sjeveru. Na nekoliko mjesta jasno se uočavaju dobro očuvani podzidi ceste od neobrađenih komada kamenja, koji se zajedno s rubnicima mogu pratiti sve do Strmca ispod Lipovog vrha. Od Strmca cesta se dalje spuštala preko Paripovca na Donju Bukvu te se preko predjela Dolac podno istočne strane Jelovca uspinjala prema Gornjoj Bukvi. Između Dolca i Gornje Bukve s ovom se cestom sastajao put koji je uzdužno povezivao velebitske pašnjake na Velikom i Malom Libinju s onima na predjelu Donje i Gornje Bukve. Premda su se početkom XX. st. tragovi ceste jasno uočavali na potezu od Strmca preko Paripovca i Donje Bukve do Gornje Bukve, a podno istočnih padina Jelovca i dio ceste pravljen od kamenih ploča,⁶⁴ danas se mogu uočiti samo sporadično na predjelu Paripovca te na uzbrdici između Dolca i Gornje Bukve. Razlog tome ponajviše jest u činjenici da su posljednjih godina na ovom dijelu Velebita trasama nekadašnjih starih putova i cesta probijeni i poravnati novi putovi, kako za potrebe HV-a u Domovinskom ratu, tako i u svrhu protupožarnih djelovanja nakon rata. Slična je situacija i na dijelu trase od Gornje Bukve prema istoku, koja bez ikakvih uspona vodi preko predjela Omarinovac do Alanca i Ripišta, odakle se preko Strane pjeskovite strmo penje i spušta do Kraljičinih vrata. Na ovome se dijelu na nekoliko mjesta postrance od novijeg puta ipak jasno uočava profil i podzidi starije ceste, postavljeni u smjeru istok – zapad, te ostatci graničnika i rubnika, identični onima s Tesane grede u Jasenicama. Na predjelu Strane pjeskovite i na čitavoj trasi od Kraljičinih vrata do Malog Alana

⁶² Isto, 21. Također se spominje ovaj bunar.

⁶³ Isto, 21. Navodi se da je novčić pronašao seljak prezimenom Baričević prilikom obrade zemlje.

⁶⁴ Isto, 22.

postoji velika opasnost od mina, budući da su se tijekom oslobodilačkih operacija *Maslenica* i *Oluja* na tom potezu vodile najteže borbe, a duže vrijeme u ratu tu se nalazila i crta razdvajanja hrvatskih i neprijateljskih snaga. Zbog toga taj predjel nisam bio u stanju detaljnije obići, kao ni područje uz lugarnicu i bivšu poštansku postaju na Malom Alanu, iza koje su ostatke ceste ubicirali Patsch⁶⁵ te Colnago i Keil.⁶⁶ Odvojak starijeg puta od Kraljevske ceste između Kraljićinih vrata i Malog Alana i danas se jasno uočava, kao i njezina trasa preko predjela Velikoga Alana prema pastirskim stanovima Nekića iz Jasenica.⁶⁷ Prema pričanju pastira iz Jasenica, koji su prije Domovinskog rata imali pastirske stanove na Malom Alanu, i prema svome vlastitom sjećanju, cesta je od Velikog Alana vodila prema istoku do predjela Modrač i stanova Nekića, odakle je zakretala prema sjeveru. Od Modrača do poštanske postaje na Malom Alanu cesta je vodila između predjela Tavanci i Plančice, da bi ponad stanova Šarlija kroz predjel Lastve izlazila na najvišu točku prijevoja Mali Alan, na mjesto gdje je do prije Domovinskog rata stajao kameni obelisk, koji je u vrijeme austrijske vlasti označavao granicu između Dalmacije i Hrvatske. Na dijelu između Lastvi i bivšeg obeliska ostatci stare ceste i danas se dobro raspoznaju.

Ako rezimiramo sve dosad rečeno, možemo zaključiti da je cesta od Maslenice do Malog Alana bila najkraći put koji je još od prapovijesti povezivao sjevernodalmatinsku obalu i Ravne Kotare, a posebno južni dio velebitskog podgorja s prekovelebitskim krajevima Like. O važnosti ove prapovijesne komunikacije svjedoči i čitavi niz gradinskih utvrđenja uz jaseničke obronke Velebita – od Dračevca preko Gradine kod Zelenikovca do Visoke glavice i Razvršja ponad Zelenikovca, koji su na pogodnim mjestima služili za nadgledanje i kontrolu prometa cestom te za osiguranje putnika i robe koji su njome prolazili. Cesta je svoju važnost zadržala i u razdoblju antike, premda zbog nedostatka kolotragova i mjestimičnog velikog nagiba valja pretpostaviti da se njome nije odvijao kolni promet već samo transport robe tovarnim životinjama ili nekom vrstom dvokolica koje su gurali ljudi. Tragovi ceste na nekim se mjestima još i danas dobro raspoznaju, dok su na nekim uništeni širenjem naselja u Maslenici i ravnanjem putova za potrebe HV-a u Domovinskom ratu. Dijelovi trase ili dijelovi oko ceste su pod minskim poljima pa njihov obilazak i rekognosciranje trenutno nisu mogući.

Kod Kraljićinih vrata ova se prometnica uključivala na cestu koja je vodila od Obrovca do Malog Alana⁶⁸ rubnim istočnim područjem Jasenica. Budući da je najveći dio područja kroz koje je cesta prolazila najvjerojatnije miniran, a oznake za opasnost od mina su vidljivo postavljene, nisam bio u stanju detaljnije obići i istražiti njezinu

⁶⁵ K. PATSCH, "Lika", 58.

⁶⁶ A. COLNAGO – J. KEIL, "Archeologische Untersuchungen", 59.

⁶⁷ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, "Untersuchungen", 22.

⁶⁸ Ž. MILETIĆ, "Rimske ceste", 127, 128; Isti, "O rimskim cestama", 17; Isti, "Roman Roads", 129.

moguću trasu. Prolazeći, međutim, Kraljevskom cestom iz XIX. st. prema Malom Alanu, na nekoliko sam mjesta – u Podpragu i na predjelu ispod Modrog kuka – uz noviju prometnicu uočio i rubnike starije ceste, moguće rimskog podrijetla. Isto tako, zapazio sam i dva gradinska utvrđenja uz trasu novije ceste, koja do sada u literaturi nisu spominjana ni opisivana, a koja su vjerojatno služila u svrhu osiguranja i kontrole prometa prapovijesnom i antičkom komunikacijom što je iz pravca Obrovca vodila prema Malom Alanu.

Jedno od njih nalazi se na položaju Gradina (212 m/nv), tristotinjak metara zapadno od zaselka Modrići.⁶⁹ (Sl. 7.) Gradina predstavlja prvi veći dominantan položaj na tom dijelu Velebita, tako da se s nje ostvaruje vidna komunikacija i nadzor područja od Tulovih greda, Podpraga te Velike i Male Bobije na sjeveru, Bravara ponad Obrovca na jugu, kao i čitavog istočnog područja Jasenica sa zaselcima Rupine i Podbobija na zapadu. Položaj Gradina strmo se spušta prema zapadu i jugu, prema istoku oblikuje omanji nakošeni plato, a pristup vrhu najlakši je s Kraljevske ceste na sjevernoj strani. Najviša točka Gradine nalazi se na zapadnoj strani, odakle se teren blago spušta prema istoku, tvoreći omanji nakošeni plato dužine 70 m i širine 40 m. Ovaj plato okružen je ostatcima kamenog nasipa koji se jasno uočava sa sviju strana, posebno na sjevernoj strani koja je zbog relativne pristupačnosti bila i najutvrđenija. Radi se o ostatcima prapovijesnog bedema, čije je dimenzije i način gradnje danas teško utvrditi, budući da se sačuvao samo u obliku spomenutog nasipa. Sudeći prema širini i izgledu nasipa možemo pretpostaviti da je bedem bio širok od tri do četiri metra, a da je bio građen od neobrađena kamena. Unutrašnjost bedema najvjerojatnije je bila ispunjena sitnijim kamenjem s obzirom da se ono u nasipu jasno uočava pored većih komada kamena. Na istočnoj strani bedem se na jednom mjestu prekida u širini od jednog metra pa možemo pretpostaviti da se na tom mjestu nalazio ulaz u gradinu, tim više što iz podnožja do tog ulaza vodi jasno prepoznatljiva staza. Unutar utvrđenog platoa nalaze se ostatci tri pravokutne prostorije, sačuvane mjestimice do visine 1,5 m, a na samom vrhu platoa vidljivi su ostatci kružne prostorije. Jedna, u temeljima sačuvana pravokutna prostorija nalazi se uz sami istočni bedem gradine, s njegove vanjske strane. Budući da su na Gradini u Domovinskom ratu bili neprijateljski položaji te da se nakon operacije Maslenica između Gradine i Bobije nalazila i prva crta bojišta, spomenute prostorije neprijatelj je djelomično prepravio u utvrđene bunkere, a po čitavom platou uočavaju se ostatci čahura i krhotina granata. Isto tako, zbog opasnosti od mina nisam mogao previše detaljno istraživati plato i obronke Gradine.⁷⁰ Stotinjak metara istočno od podnožja Gradine, između nje i

⁶⁹ Prema kazivanju Mile Modrića, stanovnici ovaj položaj nazivaju Gradina, a susjedni Gradinica, premda je na topografskim kartama označeno upravo suprotno.

⁷⁰ Oznake za mine nalazile su se tijekom 2008. i sa sjeverne strane Gradine uz Kraljevsku cestu. Početkom 2009. prve oznake za mine nalaze se tristotinjak metara sjevernije, ponad zaselka Modrići uz položaj Gradinica.

zaselka Modrići nalazi se omanja lokva, koja je i stanovnicima ovoga gradinskog naselja mogla služiti kao izvor vode.

Unutar utvrđenog platoa, a naročito po urušenom kamenom nasipu, na površini sam pronašao više ulomaka keramike čija površina varira od smeđe preko crvenkaste do sive boje. (*Sl. 8.*) Rađeni su od nepročišćene gline s puno primjesa pijeska i sitnijih kamenčića. Kod nekoliko većih ulomaka primjesa pijeska i kamenčića je manja te je još uvijek primjetna uglačana vanjska površina bez vidljivih dodatnih ukrasa. Ovi se fragmenti, za razliku od ostalih, odlikuju i čvrstinom i tvrdoćom, što ukazuje na kvalitetu njihove izrade. Prema načinu izrade i izgledu pretpostavljam da se moglo raditi o većim keramičkim loncima. Većina ostalih pronađenih ulomaka znatno je propala pod utjecajem atmosferilija, a po površini su primjetne nakupine kalcifikata. Ne može se zaključiti jesu li i oni imali uglačanu površinu. Kod njih je unutrašnji presjek tamnosive do crne boje, što ukazuje na redukcijско-oksidacijski način pečenja. Na osnovi pronađenih ulomaka možemo reći da se radi o gradinskoj nasebinskoj keramici karakterističnoj za razdoblje željeznog doba, a zbog oskudnosti pronađenih ulomaka i nedostatka drugih čimbenika njihova pobliza datacija nije moguća.

Na osnovi opisanog stanja na Gradini i pronađenih ulomaka keramike, možemo zaključiti da se radilo o prapovijesnom gradinskom naselju te ga okvirno datirati u razdoblje željeznoga doba. Nastambe su se nalazile unutar utvrđenog platoa te izvan njega, uz same gradinske bedeme, a stanovništvo se vodom moglo opskrbljivati iz obližnje lokve u podnožju naselja. Budući da je pored Gradine prolazio prapovijesni i rimski put, koji je od Obrovca vodio prema Malom Alanu, pretpostavljam da je jedna od osnovnih funkcija ovoga gradinskog naselja bila kontrola i osiguranje prometa prije uspona preko Velebita, tim više što se s Gradine kao dominantnog položaja ostvaruje odlična vidna komunikacija s okolnim područjem kojim je spomenuta cesta prolazila. Na osnovi pronađenih nalaza i zatečenog stanja na lokalitetu ne možemo donositi zaključke u pogledu njegovog vremenskog trajanja. Pitanje njegova eventualnog kontinuiteta u antičkom periodu stoga ostaje otvoreno, iako s velikim oprezom možemo pretpostaviti da je određenu važnost zadržao i u rimskom razdoblju, budući da je spomenuta antička prometnica prolazila u njegovoj blizini.

U Podpragu, šest do sedam kilometara sjevernije od Gradine Modrići, uočio sam ostatke suhozidnog utvrđenja na položaju zvanom Fratarska (Vratarska) glavica (680 m/nv). Podprag se u literaturi do sada spominjao uglavnom pri opisu novije ceste s početka XIX. st.,⁷¹ a u kontekstu rimske ceste preko Velebita u novije ga je vrijeme

⁷¹ Opširnije o cesti iz XIX. st. vidi u D. PEJNOVIĆ – B. VUJASINOVIĆ, "Prometna valorizacija", 38 – 39; Ante RUKAVINA, *Zvona ispod zvijezda. Putopisna i povijesna razmatranja o velebitkim sakralnim građevinama*, Gospić, 1989., 116 – 121.

spominjao Ž. Miletić.⁷² Govoreći o ubikaciji putne postaje Klambete iz Peutingerove karte, a uzevši u razmatranje izgubljeni natpis iz “Hallaj Halana” (CIL, III, 10029), kao jednu od mogućnosti njezinog smještaja Miletić navodi lokalitet u Podpragu.⁷³ Kao nedostatak ove pretpostavke navodi izostanak rimskih nalaza iz ovoga područja, ali naglašava kako Podprag ima kontinuitet putne postaje.⁷⁴

Fratarska glavica nalazi se stotinjak metara istočno od crkve sv. Frane i kuća koje je okružuju, a između crkve i Glavice prolazi Kraljevska cesta iz XIX. stoljeća. Radi se o izduženom elipsoidnom platou dužine dvjestotinjak i širine tridesetak metara. Položaj vizualno komunicira s Gradinom kod Modrića i čitavim područjem prema Obrovcu, kanjonu Zrmanje i Novigradskom moru prema jugu, kao i s Tulovim gredama, Burnom kosom i područjem oko Modrog kuka na sjeveru. Mogu se uočiti tragovi suhozidnog bedema rađenog od neobrađenog kamenja, koje je na pojedinim mjestima većih dimenzija. Bedem je danas sačuvan samo na nekoliko mjesta sa sjeverne i južne strane do visine od tridesetak centimetara, a ostali dio je porušen. Bedem je okruživao čitavi plato, a najčvršći je bio na sjevernoj strani koja je najniža i najpristupačnija, dok se južna strana strmo spušta prema Mekim Docima i brdu Velika Bobija. Na samoj zaravni uočavaju se ostatci jedne kružne i dvije četverokutne prostorije. Od Kraljevske ceste započinje stariji put koji obilazi Fratarsku glavicu sa sjeverne strane te se s njezine istočne strane strmo spušta do ponad Mekih Dolaca i južnog ulaza u tunel Sv. Rok. Zbog velike opasnosti od mina nisam ga bio u stanju detaljnije pogledati ni običi. Istovremeno, uz ruševine prenočišta uz cestu mogu se na jednom mjestu uočiti ostatci rubnika starije ceste u dužini do dva metra.⁷⁵

S obzirom na sve rečeno, čini se da je na položaju Fratarske glavice moglo još u prapovijesti postojati gradinsko utvrđenje koje je osiguravalo prapovijesni put iz doline Zrmanje kod Obrovca prema prijevoju na Malom Alanu. Ostatci rubnika starije ceste sugeriraju da je ovuda prolazila i rimska cesta, a da je u Potpragu možda bila jedna od putnih postaja. Rubnici starije ceste mogu se uz Kraljevsku cestu vidjeti i na predjelu ispod Modrog kuka, između Podpraga i Tulovih greda, nasuprot ulaza u nekadašnji kamenolom. Uzimajući u obzir podatke kojima raspolažemo, mogli bismo zaključiti da se cesta iz Obrovca penjala do predjela Bravar, a odatle prema Gradini

⁷² Ž. MILETIĆ, “Rimske ceste”, 127, 128; Isti, “O rimskim cestama”, 17; Isti, “Roman Roads”, 129.

⁷³ Ž. MILETIĆ, “Rimske ceste”, 128, pri razmatranju uzima u obzir milijaciju navedenu na natpisu CIL, III, 10029 s Malog Alana, koja iznosi 99 milja, vjerojatno od glavnog grada provincije Dalmacije – Salone. Ako se uzme u obzir da je od Salone do Burnuma 70 milja, te se tomu pridoda još 26 milja između postaja Burnum i Klambete s Peutingerove karte, dobiva se 96 milja, odnosno tri milje manja vrijednost od one na natpisu CIL, III, 10029. Uz pretpostavku da je rimska cesta iz Peutingerove karte išla ovim pravcem, valjalo bi Klambete tražiti tri milje od Malog Alana prema Saloni, što bi nas dovelo negdje u Podprag.

⁷⁴ Isto, 128.

⁷⁵ Isto, 128. Navodi se da u neposrednoj blizini uočavaju ostatci rimskog puta.

kod zaselka Modrići. Sa sjeveroistočne strane obilazila je predjel Mekih Dolaca te se vjerojatno strmo uspinjala do Podpraga, gdje je obilazeći sa istočne i sjeverne strane Fratarsku glavicu izbijala na plato ispred današnje crkve sv. Frane. Konfiguracija terena sugerira da je prometnica iz Podpraga vjerojatno išla trasom Kraljevske ceste, obilazeći s južne i zapadne strane Burnu kosu, te je sjeverno od Burne kose izbijala na predjel ispod Modrog kuka. Nije jasno kuda je rimska cesta mogla voditi od Modrog kuka do Praga ispod Tulovih greda, budući da su i graditelji novije ceste imali velikih problema pri probijanju trase kroz predjel Modrog kuka.⁷⁶ Kod Kraljičinih vrata na ovu se cestu uključivala ona koja je vodila iz Maslenice prema Malom Alanu. Ostaje otvoreno pitanje radi li se ovdje o trasi rimske ceste iz *Tabule Peutingeriane*, na dionici od Senije prema Burnumu, a između postaja Ausancalium i Clambetae ili o nekom drugom rimskom pravcu.⁷⁷ Bez obzira na to, ovaj je pravac svakako imao svoje značenje, kako u prapovijesti, tako i u antici, kako za lokalno stanovništvo, tako prvenstveno za prometno i trgovačko povezivanje sjeverne Dalmacije s Likom. Detaljnije ubiciranje njezine trase od Obrovca do Malog Alana trenutno nije moguće zbog velike opasnosti od mina.

POMORSKA KOMUNIKACIJA NOVIGRADSKIM MOREM I KANJONOM ZRMANJE

Pored kopnenih komunikacija koje su preko teritorija Jasenica povezivale sjevernu Dalmaciju s Likom, a koje sam opisao u prethodnom tekstu, obalnim dijelom Jasenica tekao je pomorski pravac. On je zapravo logični nastavak unutrašnjeg plovidbenog puta sjevernim dijelom istočne jadranske obale koji je vodio Velebitskim kanalom. U upotrebi je bio i pomorski pravac iz Zadra prema južnom dijelu velebitskog Podgorja, a uz njegovu rutu nastala su gradinska naselja u Privlaci, Ninu i Ražancu.⁷⁸ Premda je ova pomorska ruta bila lokalnog karaktera, ona je za velebitsko Podgorje i za krajeve preko Velebita bila od izuzetnog značaja. Plovidba ovom rutom nije se, naime, zaustavljala na krajnjem jugoistočnom dijelu Kanala, nego se kroz Novsko ždrilo nastavljala Novigradskim morem i dalje kanjonom Zrmanje prema unutrašnjosti.⁷⁹ Važnost ove komunikacije u povezivanju podvelebitskog kopna s

⁷⁶ Među stanovnicima Jasenica živa je legenda o gradnji ceste u XIX. st., po kojoj su graditelji na predjelu Modrog kuka zbog izuzetno divljeg i stjenovitog terena imali puno problema, a završetak ceste zbog toga je navodno došao u pitanje. Prema narodnoj predaji, tada je *car Franjo* (Franjo I. (1804. – 1835.)) graditelje motivirao bogatim nagradama, a u narodu je ostala izreka koju je car navodno kazao: “*Kil kamena, kil zlata.*”

⁷⁷ Ž. MILETIĆ, “Rimske ceste”, 128.

⁷⁸ Z. BRUSIĆ, “Problemi plovidbe”, 552.

⁷⁹ Ž. MILETIĆ, “Roman Roads”, 125 – 136; S. GLUŠČEVIĆ, “Podmorska topografija”, 237 – 242; M. KOZLIČIĆ, “Ancient Sailing Routes in Adriatic”, *Putovi antičkog Jadrana*, Bordeaux – Zadar, 2006., 107 – 121; M. MARKOVIĆ, “Antička naselja”, 97 – 99; M. DUBOLNIĆ, “Argyruntum”, 33, 34; Ista, “Prapovijesna nalazišta”, 26; Z. BRUSIĆ, “Problemi plovidbe”, 549 – 569; T. RAUKAR – I. PETRICIOLI

prekovelebitskim krajevima južne Like nije bila ništa manja od kopnenih komunikacija koje su prelazile velebitski masiv. O tome svjedoče i ostatci utvrđenja duž kanjona Zrmanje, posebno u blizini njezinog ušća. Njihov položaj i raspored pokazuju da im je prvenstvena namjena bio nadzor pomorskog pravca kanjonom Zrmanje. Valja pretpostaviti da se ovim pravcem odvijala razmjena sjeverne Dalmacije s južnom Likom, u prvom redu trgovina solju,⁸⁰ drvom, drvnom smolom⁸¹ i vunom, ali su se tuda vjerojatno kretali i vojni odredi u vrijeme eventualnih ratnih događanja.⁸²

Ova je komunikacija bila plovna do nekoliko kilometara uzvodno od Obrovca, gdje kanjon Zrmanje prelazi u pitomu dolinu i gdje su se, u Žegar i Bilišanima, nalazili pogodni prijelazi preko rijeke. Ovaj plovidbeni put prelazi na teritorij Jasenica u Modriču, te se nastavlja ispred Rovanjske do rta Baljenice, gdje ulazi u Novsko ždrilo. Po izlasku iz Ždrila plovidba se nastavljala pravcem Maslenica – Male vrulje – uvala Zališće do Vrha rijeke (Punta rike) na ušću Zrmanje u Novigradsko more. Odatle se plovilo dobro čuvanim kanjonom dalje prema unutrašnjosti. Na kopnu duž spomenute rute postojao je niz gradinskih utvrđenja, koja su između ostalog služila i u svrhu osiguranja ove prometne komunikacije. Riječ je o Gradini u Modriču, Velikoj gradini (Nadgradini) ponad Modriča, gradini Razvršju i Gradcu⁸³ iznad Novskog ždrila, utvrđenju na položaju Donja Maslenica ponad rta Ždrijac na ulazu u Novsko ždrilo iz Novigradskog mora, kao i o gradinama Šibenik, Bojnik i Pržunac ponad kanjona Zrmanje. Kao nadzorne točke ove plovidbene komunikacije svakako treba uzeti u obzir i dva pećinska lokaliteta – Modrič špilju u Rovanjskoj i Pećinu u Ždrilu.

U Modriču, na samom zapadnom rubu jasičkog područja, postojala su dva prapovijesna gradinska naselja, s kojih se između ostalog nadzirala i plovidba dijelom

– F. ŠVELEC – Š. PERIČIĆ, “Zadar pod mletačkom upravom”, 503, gdje se govori o ovom plovidbenom pravcu u XVIII. st., kada su Novigrad i Karin bila svojevrsna manja trgovišta u koja su najčešće dolazili trgovati Pažani i Karlobažani.

⁸⁰ M. ZANINOVIĆ, “Sol u antici”, 399, smatra da je veliki dio srednjovjekovnog prometa soli za područje Krbave i Like išao preko Obrovca.

⁸¹ M. DUBOLNIĆ, “Prapovijesna nalazišta”, 29 – 31; Ista, “Argyruntum”, 36.

⁸² M. MARKOVIĆ, “Antička naselja”, 99, smatra da je jedan odvojak ove plovidbene rute išao prema Karinu te pretpostavlja da se ondje mogla nalaziti liburnska ratna luka.

⁸³ Premda se ovaj lokalitet do sada spominjao u stručnoj literaturi (vidi M. GLAVIČIĆ, “Pregled prapovijesnih nalazišta”, 220, gradina br. 32; Š. BATOVIĆ, “Caracteristiques des agglomerations fortifiees”, 202), obilaskom terena nisam uspio pronaći odgovarajuća suhozidna utvrđenja koja bi to potvrđivala. Ustanovio sam postojanje samo jednog toponima toga imena. Radi se o uzvisini Gradac, smještenoj zapadno od zaselka Stupica, do kojeg se najlakše dolazi s lokalnog asfaltiranog puta što se pred Rovanjskom odvaja od magistrale i vodi do njega. Obilaskom spomenutog položaja nisam mogao ustanoviti postojanje prapovijesnih bedema ili nekih značajnijih kamenih aglomeracija, osim dva gračica u obliku slova L i trag suhozida po sjeveroistočnoj padini. Bez obzira na sve ovo, strateški pogodan položaj ovog lokaliteta ostavlja mogućnost da se i tu može bitno nalazilo gradinsko utvrđenje.

Velebitskog kanala od Starigrada do ulaza u Novsko ždrilo. Jedna od ovih gradina nalazila se na rtu Gradina (47 m n/v), u neposrednoj blizini kuća s jugozapadne strane, iznad ceste koja vodi u pravcu Starigrada, dok su ostatci druge smješteni na uzvisini sjeverozapadno od Gradine, na položaju kojeg stanovnici Modriča nazivaju Velika gradina, a u topografskim kartama obično se upisuje pod nazivom Nadgradina. Budući da su ova dva lokaliteta već detaljno opisana u postojećoj literaturi,⁸⁴ ovdje ih neću opisivati već ću se ograničiti na njihovo značenje u sklopu obrambenog sustava duž spomenute pomorske komunikacije. Strateški značaj Gradine ogledao se u kontroli pomorske plovidbe od Starigrada do ulaza u Novsko ždrilo, što je i uvjetovalo da na istom mjestu nastane i kasnoantička ranobizantska vojna utvrda, koja je bila dio obrambenog bizantskog sustava duž istočne jadranske obale.⁸⁵ Ona je istovremeno bila i ishodišna točka pastirskog puta kojim se stizalo do velebitskih pašnjaka na predjelu Velikog i Malog Libinja. Identičan strateški značaj imala je i Velika gradina koja je, zahvaljujući svom povišenom položaju, ostvarivala i vizualnu komunikaciju s dijelom Novigradskog mora, kao i s gradinom sv. Trojice zapadno od Starigrada. Istočnije od ovih dviju gradina nalazi se jasenički zaselak Podglavica ispod Kitnaste (Kitnjaste) glavice. Tu su na predjelu kojega stanovnici nazivaju Gromila uočeni ostatci petnaestak kamenih gomila, od kojih su neke oštećene u Domovinskom ratu.⁸⁶ Lako je moguće da su se upravo na ovome mjestu ispod spomenutih kamenih gomila pokapali stanovnici Velike gradine i Gradine u obližnjem Modriču.⁸⁷

Petstotinjak metara istočnije od Gradine, na Matekovoju punti (rtu) nalazi se Modrič pećina, smještena na samom izlazu iz Rovanjske ponad uvale Modrič. Ulaz u pećinu nalazi se na 38 metara nadmorske visine, udaljen 150 metara od obale i Jadranske magistrale.⁸⁸ U stručnoj literaturi špiljom su se bavili Silvio Legović,⁸⁹ Mirko Malez,⁹⁰ Radomir Jurić,⁹¹ Josip Posarić,⁹² Srećko Božičević⁹³ i Mladen Kuhta.⁹⁴ Pećinu je 1979. pronašao porečki speleolog Silvio Legović. Nakon što je iz jedne pukotine primijećeno

⁸⁴ Ž. TOMIČIĆ, "Materijalni tragovi", 146 – 147; Isti, "Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima", *Prilozi Instituta za povijesne znanosti*, 5/6 (1988./89.), Zagreb, 1990., 29 – 53; M. DUBOLNIĆ, "Prapovijesna nalazišta", 22 – 23; Ista, "Argyrunum", 15, 38 – 39.

⁸⁵ Ž. TOMIČIĆ, "Materijalni tragovi", 146 – 147.

⁸⁶ Isto, 25.

⁸⁷ Isto, 25.

⁸⁸ S. LEGOVIĆ, "Modrič pećina", 79.

⁸⁹ Isti, "Modrič pećina", 79 – 85; Isti, "Elaborat", 1 – 6.

⁹⁰ M. MALEZ, "Spiljski medvjed"; Isti, "Kvartarna fauna", 143.

⁹¹ R. JURIC, "Modrič pećina", 278; Isti, "Prapovijesni nalazi".

⁹² J. POSARIĆ, "Turistička budućnost", 321 – 323.

⁹³ S. BOŽIČEVIĆ, "Geologija područja Modrič pećine", *Bilten Speleološkog društva Proteus*, br. 6., 1988.

⁹⁴ M. KUHTA, "Speleološki objekti", 22 – 35.

strujanje zraka, provedena su opsežnija istraživanja 1985. godine, u kojima su uz članove Speleološkog društva Proteus iz Poreča sudjelovali i stručnjaci Zavoda za paleontologiju i geologiju kvartara JAZU iz Zagreba te kustos Arheološkog muzeja u Zadru Radomir Jurić.⁹⁵ Od početnih 15,5 metara špilja je danas istražena do 829 metara duljine.⁹⁶ Nakon ulaznog prostora špilja se račva u dva kraka – lijevi i desni, a iz lijevoga kraka jedan bočni kanal vodi prema Crvenoj dvorani, Etaži i Kosom kanalu. Kao takva, Modrič pećina pripada tipu razgranatih pećinskih sustava.⁹⁷ U ulaznom dijelu, pedesetak metara od samog ulaza pronađeni su ostatci keramičkih posuda, životinjskih kostiju, zubi goveda i životinjskih rogova.⁹⁸ Uz ostatke keramike i špiljskog medvjeda (*ursus spelaeus*), u desnom je kraku pronađen i kostur čovjeka,⁹⁹ kojega su istraživači, među kojima je bio i arheolog Radomir Jurić iz Arheološkog muzeja u Zadru, poslali na analizu u Geološko-paleontološki muzej u Zagrebu. Tamošnji kustos Darko Rukavina potvrdio je da se radi o čovjeku koji pripada tipu *Homo sapiens sapiens*.¹⁰⁰ Pronađeni ulomci keramike pečeni su u smeđem, crvenkastosmeđem i crnosivkastom tonu, a svojim karakteristikama upućuju na kasno brončano i rano željezno doba.¹⁰¹ Pronađeni kostur čovjeka najvjerojatnije potječe iz istog razdoblja kao i ulomci keramike. Na osnovi ovih ostataka dalo bi se zaključiti da je špilja od davnina bila obitavalište ili, što je vjerojatnije, pribježište, naročito u vrijeme brončanog i starijeg željeznog doba.¹⁰²

Vezano uz Modrič pećinu treba istaći da se stotinjak metara od nje s druge strane ceste nalazi ulaz u špilju Rovanska, koja do sada nije istraživana. Isto tako, sjeverno od špilje nalazi se uvala Modrič s izvorima slatke vode (vrulje), čije podvodne špilje zajedno s Modrič špiljom i špiljom Rovanska čine jedinstveni špiljski kompleks.¹⁰³

⁹⁵ S. LEGOVIĆ, "Modrič pećina", 80.

⁹⁶ U pogledu duljine špilje u literaturi se pojavljuju različiti podaci. Tako R. JURIC, "Modrič pećina", 278, navodi duljinu od 750 m; J. POSARIĆ, "Turistička budućnost", 321, donosi duljinu od 775 m. Istu duljinu navodi i S. LEGOVIĆ, "Modrič pećina", 80. Međutim, S. LEGOVIĆ, "Elaborat", 1, kao ukupnu dužinu pećine donosi 795 m. M. KUHTA, "Speleološki objekti", 26, donosi rezultate novijih mjerenja iz 1999. i podatak o dužini špilje od 829 m.

⁹⁷ S. LEGOVIĆ, "Modrič pećina", 81.

⁹⁸ M. MALEZ, "Kvartarna fauna", 141 – 154, među pronađenim ostatcima životinja nabroja špiljskog medvjeda, smeđeg medvjeda, vuka (ili snažnijeg psa), lisicu, kunu bjelicu, svinju, jelena, sitno govedo, kozu, ovcu, lještarku i gusku.

⁹⁹ R. JURIC, "Modrič pećina", 278.

¹⁰⁰ Isto, 278.

¹⁰¹ Isto, 278.

¹⁰² Isto, 278.

¹⁰³ J. POSARIĆ, "Turistička budućnost", 322; M. KUHTA, "Speleološki objekti", 22 – 35, uz Modrič pećinu donosi nacрте još nekoliko špiljskih lokaliteta s Matekove punte (Rovanska špilja, špilja Mali Modrič, Mala špilja u zavoju ceste, Vela špilja u zavoju ceste, Špilja na brdu i Vatrusa), koji

Prema pričanju Mande Šarlije iz Jasenica i Petra Božića iz Maslenice, znalo se događati da more na tom predjelu izbacilo “snopove sijena”. Petar Božić ispričao je i lokalnu predaju o srpu kojega je na tom mjestu na obalu izbacilo more, a čiji je vlasnik navodno slučajno pronađen u Sv. Roku, kod Stojčevića mlina. Ovakvu mogućnost potvrđuju i novija hidrogeološka istraživanja na području od Sv. Roka do Gračaca, koja su pokazala da su vrulje u uvali Modrič povezane podzemnim tokovima s Jelar ponomom u Lici, u kojega ponire rijeka Ričica.¹⁰⁴ Sličan primjer imamo i nešto sjevernije, kod Sv. Jurja u blizini Senja, gdje potok Žrnovnica, koji se na tom mjestu ulijeva u more, zapravo predstavlja jedan ogranak ličke ponornice Gacke.¹⁰⁵ Također treba pretpostaviti da obalna crta u prošlosti nije bila ista kao danas, a da se razina mora u međuvremenu podigla.¹⁰⁶ Radi se zapravo o tome da su današnji izvori vrulja bile zapravo male podzemne rijeke koje su se na tom mjestu ulijevale u more. Kao takve, one su stanovništvu okolnih prapovijesnih gradina, o kojima će još biti riječi, služile kao izvor pitke vode. Kako se razina mora u međuvremenu podigla, ušća ovih rijeka našla su se poplavljena, a od nekad slatke vode nastali su izvori bočate vode (vrulje), na kojima je lokalno pučanstvo Modriča do prije nekog vremena napajalo stoku.¹⁰⁷

Premda je Silvio Legović još u ožujku 1986. za potrebe tadašnje općine Obrovac izradio elaborat s prijedlozima za uređenje, prezentiranje i turističko vrjednovanje Modrič pećine,¹⁰⁸ do danas od toga nije napravljeno ništa. Nakon što je kratko vrijeme poslije Domovinskog rata o pećini brinula Uprava Nacionalnog parka Paklenica, lokalitet je trenutno pod nadzorom Javne ustanove za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Zadarske županije.¹⁰⁹

Sljedeći lokalitet koji je imao sve predispozicije za nadgledanje plovidbe ovim dijelom Velebitskog kanala, neposredno pred ulazom u Novsko ždrilo, bila je gradina Razvršje. Bilo mi je veoma teško odrediti točan položaj gradine, budući da na širem području Jasenica postoji nekoliko lokaliteta koje stanovništvo naziva Razvršje. Tako su, primjerice, Donje i Gornje Razvršje smješteni na velebitskom predjelu Libinje,

nedvojbeno ukazuju da se radi o pravom pećinskom kompleksu.

¹⁰⁴ M. KUHTA, “Speleološki objekti”, 25. Isto tako, vrilo Zečica, zapadno od uvale Modrič, ima podzemnu vodnu vezu s Vrkljanskim ponomom u kojega ponire rječica Obsenica. S. BOŽIČEVIĆ, “Hidrogeologija velebitskih voda”, 29 – 31, navodi i podzemnu vodnu vezu Jelar potoka sa Zrmanjom kod Muškovaca. O podvelebitskim vruljama vidjeti i Tatjana BAKRAN-PETRICIOLI – Donat PETRICIOLI, “Život u moru – podvelebitske vrulje”, *Ekološki glasnik*, 4, Zagreb, 1999., 17 – 23.

¹⁰⁵ S. ČAČE, “Položaj rijeke Telavija”, 66, 71.

¹⁰⁶ M. DUBOLNIĆ, “Prapovijesna nalazišta”, 21.

¹⁰⁷ Isto, 21.

¹⁰⁸ S. LEGOVIĆ, “Elaborat”, 1 – 6.

¹⁰⁹ Treba upozoriti da su u neposrednoj blizini ulaza u Modrič pećinu u vrijeme Domovinskog rata bili neprijateljski položaji. Pretpostavlja se da je dio okolnog terena miniran, posebno dio uz borovu šumu sjeverno od jadranske magistrale iza posljednjih kuća u Rovanjskoj.

jedno Razvršje nalazi se istočno od Bobije, a jedno u blizini zaselka Zelenikovac. Razgovor s lokalnim stanovništvom dao je naslutiti da se ipak ne radi o spomenutim toponimima, već o lokalitetu na predjelu Patkinog kuka (140 m/nv) između zaselka Stupice, Doca Vulića i Drage Bašića¹¹⁰, što su mi nakon konzultiranja s prof. Batovićem potvrdili i u Konzervatorskom odjelu u Zadru. Do Razvršja se može doći s lokalne ceste koja vodi u zaselak Stupicu ili s druge strane, iz smjera Marćinkova gradca¹¹¹ i vodospreme koja se nalazi u blizini. Premda je pravac iz smjera Stupice nešto duži, strmiji i nepristupačniji, ipak je bolji izbor od drugog smjera preko vodospreme, na kojem postoji velika opasnost od mina. Gradinu Razvršje na nekoliko je mjesta spominjao Š. Batović.¹¹² Batovićeve navode o Razvršju prenio je i M. Glavičić.¹¹³ Batović je mišljenja da se gradina koristila od eneolitika do kraja brončanog doba, a da je vrhunac života na njoj po svemu sudeći bio u završnoj fazi brončanog doba.¹¹⁴ Batović navodi kako je ova gradina imala pravokutni tlocrt, za razliku od ostalih gradina iz toga razdoblja koje su u najvećoj mjeri pratile konfiguraciju terena,¹¹⁵ a bedemi su građeni u suhozidu od lomljenog neobrađenog vapnenca, dok su na pojedinim mjestima valoviti.¹¹⁶

Obilaskom Patkinog kuka i Razvršja u travnju 2008. ustanovio sam sljedeće: na samom vrhu Patkinog kuka uočljivi su ostatci položaja i utvrđenja neprijateljskih postrojbi iz Domovinskog rata, a svuda uokolo primjećuju se ostatci raspuknutih granata. Čitavo područje sastoji se inače od kamene zaravni ispunjene kamenom živcem pa je vrlo teška za hodanje. S jugozapadne strane Patkinog kuka nalazi se položaj Razvršje, koji se u obliku nakošenog platoa spušta prema zaselku Stupica. Mjesto je zaklonjeno od izravnih udara bure, a istovremeno se s njega ostvaruje vidna komunikacija s Jadranskim i Novigradskim morem te se lako moglo nadzirati prilaze. Duž spomenutog platoa može se uočiti linija suhozidnih bedema, čija je širina iznosila 4 – 4,5 m, a na jugozapadnoj strani uočava se otvor širine 3 m. Uzduž perimetra

¹¹⁰ Na topografskim kartama provlači se naziv Draga Bašića, što je krivo, budući da se ne radi o prezimenu Bašić nego Basa. U Jasenicama je uobičajeno izvođenje množine od pojedinih prezimena u obliku -ić, posebno kod naziva zaselaka. Tako, primjerice, Basa – Bašići, Šarlija – Šarlići, Maruna – Marunići, Bužonja – Bužonjići.

¹¹¹ Na topografskim kartama upotrebljava se naziv Marinkov gradac.

¹¹² Š. BATOVIĆ, “Kasno brončano doba”, 305, 306, 307; Isti, *U osvjet povijesti*, 630, 662, 663; Isti, “Caracteristiques des agglomerations fortifiees”, 202, 206, 209, 223, 224.

¹¹³ M. GLAVIČIĆ, “Pregled prapovijesnih nalazišta”, 217. Autor donosi navode iz Batovićeve izvještaja.

¹¹⁴ Š. BATOVIĆ, “Kasno brončano doba”, 305, 306, 307; Isti, “Caracteristiques des agglomerations fortifiees”, 223.

¹¹⁵ Isti, “Caracteristiques des agglomerations fortifiees”, 206, donosi skicu Razvršja.

¹¹⁶ Isti, “Kasno brončano doba”, 305, 306, 307; Isti, “Caracteristiques des agglomerations fortifiees”, 224, smatra da se Razvršje možda koristilo i u kasnijem razdoblju, a po obliku utvrđenja uspoređuje lokalitet s gradinom Piljina kosa u Bjeljini, Gradinicom u Žegararu i gradinom Omišenjak kod Sali.

opisanih bedema nalaze se ostatci neobrađenog kamena, razbacanog po bedemu i uokolo njega, dok se neki veći kameni nasip ne može uočiti. Izvan samog sjeveroistočnog bedema uočavaju se ostatci prostorijske, vjerojatno nastambi, na mjestima gdje kamena podloga prelazi u zemljano tlo. Ukupno sam mogao uočiti ostatke desetak takvih prostorijske kvadratnog oblika, a sve imaju podjednake dimenzije (5 x 4 m), sa zidovima debljine 1 m. Površinskim pregledom lokaliteta pronašao sam ulomke prapovijesne gradinske keramike tamnosmeđih, sivkastih i crvenkastih nijansi, rađenih s puno primjesa pijeska i sitnijih kamenčića, a po bedemima se mogu uočiti ostatci puževih kućica. Kod jednog ulomka može se prepoznati dio izvrnutog oboda posude s početkom ručke. (Sl. 9.) Položaj gradine na mjestu s kojega se ostvaruje vizualna komunikacija s prostorom od Starigrada do ulaza u Novsko ždrilo sugerira da je jedna od njezinih funkcija svakako mogla biti i kontrola prometa tim dijelom Velebitskog kanala. Moguće eneolitsko postanje ove gradine¹¹⁷ samo za sebe govori o starosti i kontinuitetu pomorske komunikacije, o kojoj je ovdje riječ.

Prema analizi dostupnih podataka područje Jasenica naseljeno je od neolitika, dok ostataka iz razdoblja paleolitika zasada nemamo. Najstariji arheološki lokalitet na širem području Jasenica je Pećina u Ždrilu. Pećina se nalazi na istočnoj, jaseničkoj strani Novskog ždrila, dvjestotinjak metara sjeverno od novoga mosta u pravcu Rovanske. Konfiguracija kanjona oko ulaza u pećinu, koji se nalazi na svega pet do šest metara ispod vrha Ždrila, omogućava lagan pristup. Smještena na opisanom položaju pećina je zaklonjena od bure, što je vrlo važno, budući da bura na ovome predjelu doseže orkanske razmjere. Isto je tako pružala i zaštitu od neprijatelja, budući da je bila zaklonjena od pogleda eventualnih napadača i nije je lako uočiti. U stručnoj literaturi pećina je na nekoliko mjesta uzgred spominjana od strane Š. Batovića,¹¹⁸ Z. Brusića,¹¹⁹ M. Glavičića¹²⁰ i A. Faber.¹²¹ U pećini, koja je inače slučajno pronađena, nisu vršena arheološka istraživanja, a nalazi su pronađeni na površini.¹²² Ostatci keramike tipa *impresso* s

¹¹⁷ Isti, "Kasno brončano doba", 305, 306, 307; Isti, *U osvjetljenju povijesti*, 630, 662, 663; Isti, "Caracteristiques des agglomerations fortifiees", 202, 206, 209, 223, 224.

¹¹⁸ Isti, "Jadranska zona", 484, 490, 501; Isti, *U osvjetljenju povijesti*, 202, 205, 207, 208; Isti, "Rad Arheološkog muzeja u Zadru od 1970. do 1972.", 294; Isti, "Petogodišnji plan", 212, 224; Isti, "Problemi neolitika", 4.

¹¹⁹ Z. BRUSIĆ, "Vaganačka pećina. Presjek prapovijesnog života na prostoru južnog Velebita", *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad Paklenica, 1995., 210. Brusić spominje "pećinu u Masleničkom ždrilu nedaleko novog mosta" s ostacima "starijeg neolitika"; Isti, "Problemi plovidbe", 552, spominje "nedavno otkriveni" neolitski lokalitet u Ždrilu kao važnu kontrolnu točku na plovidbenoj ruti kroz Masleničko ždrilo.

¹²⁰ M. GLAVIČIĆ, "Pregled prapovijesnih nalazišta", 216. Autor kazuje kako je "pećina u Ždrilu kod Jasenica (...) smještena uz samu obalu mora" te konstatira da je u stručnoj literaturi registrirana samo kao "lokalitet starijeg neolitika".

¹²¹ A. FABER, "Ekonomsko značenje", 256. Autorica spominje "Ždrilo kod Jasenica" kao "neolitsko nalazište".

¹²² Š. BATOVIĆ, "Rad Arheološkog muzeja u Zadru od 1970. do 1972.", 294, navodi da je 1970. rekonstruirano područje Jasenica i da je otkriveno "neolitsko naselje". Isto tako kaže da je među novootkrivenim nalazištima "posebno interesantno pećinsko nalazište Pećina u Ždrilu na području Jasenica".

urezanim ukrasima školjki, nokata i sl. ukazuju na to da je pećina bila naseljena još u razdoblju starijeg neolitika.¹²³ Na područjima susjednim Jasenicama najvažniji nalazi iz toga razdoblja pronađeni su u Smilčiću, a najbliži nalazi starijeg neolitika su oni u Vaganačkoj pećini ponad Starigrada.¹²⁴ Iako su pokusna istraživanja u Pećini u Ždrilu bila planirana 1976. i 1977.,¹²⁵ ona do danas nisu provedena, a bez toga je teško utvrditi sadrži li pećina u Ždrilu samo ostatke spomenutog razdoblja starijeg neolitika ili se u njoj možda kriju i ostatci kasnijih razdoblja poput onih u Vaganačkoj pećini.¹²⁶ Neistraženost lokaliteta ne ostavlja nam mogućnost nikakvih konkretnih zaključaka u pogledu dugotrajnosti korištenja i prave namjene Pećine. Njezin položaj, međutim, daje povoda pretpostavci da je jedna od njezinih osnovnih funkcija mogla biti nadzor i kontrola plovidbenog pravca iz Jadranskog u Novigradsko more.¹²⁷ Kako su u Pećini pronađeni ostatci starijeg neolita, a imajući u vidu funkciju lokaliteta kao nadzorne prometne točke, možemo govoriti i o neolitskom postanju plovidbene rute kroz Novsko ždrilo i Novigradsko more,¹²⁸ kao i o njezinom kontinuitetu tijekom prapovijesti pa sve do novijeg razdoblja.¹²⁹ Da bi se ove pretpostavke i potvrdile, valjalo bi provesti bar pokusna istraživanja ovoga pećinskog lokaliteta.

Budući da su plovne karakteristike tadašnjih brodova bile prilično slabe i da su mogli ploviti samo niz vjetar, valja pretpostaviti postojanje niza manjih lučica i zakloništa u kojima su brodovi mogli čekati promjenu smjera vjetra i povoljan trenutak za plovidbu.¹³⁰ Pogodna mjesta za takve lučice nalazila su se na nekoliko mjesta na području Jasenica. Uvala Modrič ispod same Gradine svakako je mogla biti mjesto jedne od takvih lučica, tim više što se u vrijeme oseke mogu vidjeti ostatci nedefiniranih suhozida u plicaku na predjelu Tankog rta.¹³¹ Pogodno mjesto za

¹²³ Isti, "Jadranska zona", 484, 490, 501.

¹²⁴ S. FORENBACHER – P. VRANJICAN, "Vaganačka pećina", 1–21; Z. BRUSIĆ, "Vaganačka pećina", 209–213.

¹²⁵ Š. BATOVIĆ, "Petogodišnji plan", 212, među predviđene aktivnosti Arheološkog muzeja u Zadru u 1976./1977. stavlja i "pokusna istraživanja Pećine u Ždrilu u Jasenicama", koja su se trebala provesti u sklopu teme "Istraživanje prapovijesnih kultura na području sjeverne Dalmacije".

¹²⁶ Isti, "Rad Arheološkog muzeja u Zadru od 1970. do 1972.", 294, uz ostatke neolitika spominje i "kasnije ostatke" te zaključuje da je u Pećini u Ždrilu u vrijeme pronalaska "prva poznata pećina s kulturnim ostacima na zadarskom području".

¹²⁷ Z. BRUSIĆ, "Problemi plovidbe", 552.

¹²⁸ Isto, 552.

¹²⁹ Nakon Drugog svjetskog rata postojala je redovna brodska linija Rijeka – Obrovac do 1964. godine. Od 1964. – 1967. linija je bila sezonska, a posljednji brod koji je plovio na toj liniji bio je MB "Tuzla". U južnom dijelu velebitskog Podgorja brod je pristajao u Vinjercu i Maslenici.

¹³⁰ Z. BRUSIĆ, "Problemi plovidbe", 554, navodi uporabu četvrtastih jedara, prikazanih na jednom fragmentu keramike iz Gračevce špilje na Hvaru, koja su omogućavala samo plovidbu niz vjetar.

¹³¹ M. DUBOLNIĆ, "Argyruntum", 39, govoreći o zidićima na predjelu Tankog rta, upozorava na opasnost od mina. Postojanje mina na tom predjelu sasvim je izvjesno, budući da je nedaleko odatle

sidrenje brodova prije ulaska u Novsko ždrilo moglo je biti i u Rovanjskoj, napose što se u njoj mogu nazrijeti ostatci rimskih građevina. Riječ je o ostacima zidova uz cestu i u dvjema ogradama desno od ranosrednjovjekovne crkve Sv. Jurja. Obilaskom spomenutih ograda uočio sam ostatke većeg broja ulomaka rimskih tegula u samim ogradama i u suhozidima kojima su ograde ograđene. U drugoj ogradi desno od crkve sv. Jurja, koja se naziva Livadica, uočavaju se i temelji jedne građevine, rađene od obrađenog i djelomično obrađenog kamena vezanog žbukom. Prema pričanju Kate Matek iz Zadra, vlasnice Livadice, u spomenutim temeljima na dva su kamena pronađene željezne alke, slične onima koje se upotrebljavaju za vezivanje brodova. Kata Matek svjedoči i da su se pri obradi zemlje mogli uočiti tragovi vapna, koji su se pojavljivali na površini, kao i velika količina *kupe* (crijepa), koje su tačkama odvozili iz ograde. Prema njezinom kazivanju, u Livadici je 1965. pronađen prsten, koji je njezin muž odnio u Arheološki muzej u Zadru. Nakon čišćenja od nakupljenog vapna pokazalo se da se radi o zlatnom prstenu, čija je gornja površina bila šira od donje, a s unutrašnje strane mogli su se uočiti neki “brojevi”. Prsten je, prema njezinim riječima, na pojedinim mjestima bio hrapav, što navodi na zaključak da je sadržavao i nekakve ukrase.¹³² Spomenuti nalazi te ostatci zidova i tegula sugeriraju na rimsko razdoblje, možda na postojanje *ville rustice* ili čak omanjeg naselja na tom položaju. U prilog ovome idu i ostatci većeg broja rimskih tegula, imbreksa i amfora u podmorju ispred Rovanjske.¹³³ U posljednjih godinu dana u Rovanjskoj se, na potezu od Matekovog mula (mola) do crkve sv. Jurja, uređivalo novo pristanište i šetnica pa postoji mogućnost da je dio mogućih nalaza tom prilikom uništen.¹³⁴

Po izlasku iz Ždrila ova se plovidbena ruta nastavljala dalje duž jaseničke obale do Vrha rijeke (Punta rike) na ušću Zrmanje u Novigradsko more. Na tome potezu nisam uočio nikakvih utvrđenja, koja bi eventualno nastala u svrhu nadzora plovidbe,

prije desetak godina od mine poginuo Ante Knežević iz Modriča, koji je tu čuvao koze.

¹³² U Arheološkom muzeju u Zadru nisam uspio saznati ništa konkretnije o sudbini spomenutog prstena.

¹³³ S. GLUŠČEVIĆ, “Podmorska topografija”, 239; M. DUBOLNIĆ, “Argyruntum”, 35.

¹³⁴ Tom prilikom iskopavan je dio obale u dužini od nekih dvjestotinjak metara te je djelomično poravnavan teren od mora do ograda uz cestu koja vodi uz obalu, uključujući i dio uz samu crkvu sv. Jurja. Cesta ispred crkve sv. Jurja je podignuta desetak centimetara, a teren od ceste do crkve je popločan. Početkom 2009. nastavljeno je iskapanje obale i njezino uređenje jugoistočno od crkve sv. Jurja, ispred spomenutih ograda s rimskim ostacima. Prilikom mog obilaska radnici su uz sami ogradni zid kopali kanal uz cestu i postavljali cijevi za odvodnju. U iskopanom materijalu ispred ograde mjestimično se mogu uočiti ostatci rimskih tegula i opeka. Potkraj 2008. kontaktirao sam Konzervatorski odjel u Zadru, a ravnatelj Josip Kršulović mi je putem e-pošte potvrdio da su stručnjaci iz Konzervatorskog odjela, došavši pregledavati ogradni zid oko groblja, bili nemalo iznenađeni obujmom i vrstom izvođenih radova. Prema riječima g. Kršulovića, Konzervatorski odjel je u kontaktu s općinom Jasenice, u svezi primjerenijeg uređenja okoliša crkve sv. Jurja, načelno dogovorio uvrštavanje tog uređenja i eventualnih arheoloških iskapanja pored crkve u izmjeni Prostornog plana općine Jasenice.

što ne znači da ih nije bilo. Već sam govorio da je Maslenica bila ishodišna točka već opisane prapovijesne i antičke komunikacije preko Velebita. Stoga valja pretpostaviti da je i tu postojala omanja lučica, gdje su pristajale brodice te se možda pretovarala roba, koja se potom kopnenom prekovelebitskom komunikacijom transportirala u unutrašnjost. U prilog tome svakako govore ostatci utvrđenja na položaju Donja Maslenica nasuprot rive u Maslenici sa suprotne, posedarske strane Ždrila, o kojima je već bilo govora. Tragovi starije ceste kraj ovih utvrđenja sugeriraju da je ovdje najvjerojatnije još od prapovijesti i rimskog doba bio organiziran promet skelama ili trajektima, kako je to bilo u kasnijim razdobljima.¹³⁵

Na vrhu kanjona Zrmanje, petstotinjak metara uzvodno od riječnog ušća s jaseničke strane, nalazi se toponim kojega stanovnici zaselka Šarlije (Šibenik) nazivaju Gradina (140 m n/v). Do nje se najlakše dolazi upravo iz spomenutog naselja, od kojega je udaljena petnaestak minuta laganog hoda. (*Sl. 10.*) Ovaj lokalitet do sada nije istraživan ni opisan, a u stručnoj literaturi spominje se samo kao mjesto željeznodobne gradine Šibenik.¹³⁶ Prilikom obilaska lokaliteta ustanovio sam nekoliko vrsta gradnje, koje sasvim sigurno potječu iz različitih vremenskih perioda. Ostataka prapovijesne gradnje je najmanje te se oni ograničavaju na preostatke elipsoidne kamene gromile, dimenzija 21 x 10 m na samom vrhu kanjona, koja je vjerojatno služila kao suhozidni grudobran (bastion) prapovijesne gradine što se morala nalaziti u podnožju.¹³⁷ Od spomenutog suhozidnog bastiona uočava se, naime, prirodni prolaz između dviju stijena, koji strmo vodi do izdvojene i isturene litice u samom kanjonu, gdje se na omanjem platou nalazila prapovijesna utvrda. Osim spomenutoga grudobrana, na nju možda ukazuje i kameno-zemljani humak preko kojeg je kasnije izgrađeno novije utvrđenje, kao i ostatci suhozidne prostorije dimenzija 5,5 x 4,5 m s ulazom na zapadnoj strani i širinom zida oko jedan metar. Kao najistureniji dio kanjona na ovom mjestu Gradina je pružala odličnu vizualnu kontrolu plovnog puta Zrmanjom od Vrtlića na jugu do Pariževačke glavice na sjeveroistoku.

Znatno su bolje sačuvani ostatci mlađe utvrde, rađene od obrađenog, djelomično obrađenog i neobrađenog kamenja povezanog vapnom. Utvrda je izgrađena na tri terase smještene jedna ispod druge i poduprte bedemima širine 80 do 100 cm, mjestimično sačuvanim do visine 3 m. Čini se da su oni služili samo u potporne svrhe, budući da se kanjon na tom dijelu vrlo strmo spušta prema Zrmanji, tako da i nisu bila potrebna neka posebna obrambena utvrđenja na dijelu utvrde prema rijeci. Zapadno od gornje

¹³⁵ T. RAUKAR – I. PETRICIOLI – F. ŠVELEC – Š. PERIČIĆ, “Zadar pod mletačkom upravom”, 505.

¹³⁶ M. GLAVIČIĆ, “Pregled prapovijesnih nalazišta”, 220, gradina br. 82; Š. BATOVIĆ, “Caracteristiques des agglomerations fortifiées”, 202.

¹³⁷ Najveći dio kamenja s gromile je odnešen, dijelom za gradnju novije utvrde koja se nalazi u kanjonu ispod gromile, a dijelom od strane lokalnog stanovništva koje je nakon Drugog svjetskog rata s toga položaja eksploatiralo kamen, kako za potrebe vlastite gradnje, tako i za prodaju.

terase uočava se bedem okomit na nju, kao i ostatci četverokutnog utvrđenja, koji su zajedno branili pristup utvrđi s vrha kanjona, otkuda je i prijetila najveća opasnost. Potporni zidovi i utvrđenja nastavljaju se dalje niz kanjon do nekih pedesetak metara od same rijeke, ali se zbog strmine i opasnosti od urušavanja kamenja nisam spuštao niže. Osim već spomenute suhozidne prostorije, na srednjoj se terasi nalazi još jedna prostorija građena od obrađenog kamenja povezanog vapnom. Na opisanim utvrđenjima mogu se uočiti različiti načini gradnje, što me navelo na zaključak da je gradina korištena kroz duže vremensko razdoblje. Na četvrtastoj i polukružnoj kuli na zapadnom dijelu bedemi su široki 1 metar, a građeni su od neobrađenog ili djelomično obrađenog kamenja različitih dimenzija, koje je povezano žbukom i vapnom. Zidovi imaju dva lica, a unutrašnjost je ispunjena zemljom, pijeskom i manjim kamenjem. Vidljivo je da se kod gradnje pazilo da vanjsko i unutrašnje lice zidova budu ravni, premda danas kamenje na nekim mjestima strši, a dijelovi zidova su u lošem stanju. Na sličan način građeni su i zidovi koji podupiru terase, ali oni imaju samo jedno lice, budući da su sačuvani samo do ravnine terase.

Na površini Gradine pronašao sam desetak ulomaka keramike. Pronađeni fragmenti manjih su dimenzija, žučkaste i sivkaste boje, rađeni od čiste ili pročišćene gline. (*Sl. 11.*) Zbog atmosferskih utjecaja ulomci djeluju vrlo istrošeno i hrapavo, tako da ne možemo zaključiti kakav je bio pravi izgled njihove površine. Radi se o ulomcima rimske keramike, možda ostacima amfora ili sličnih posuda za čuvanje hrane i tekućine. Uz ulomke rimskih keramičkih posuda nalazi se i jedan manji komad prapovijesne keramike tamnosive boje, rađen s primjesama kamenčića, koji je svojim izgledom i načinom izrade identičan prapovijesnim ulomcima pronađenim na Gradini kod Zelenikovca i Visokoj glavici. Pored fragmenata posuda po površini sam prikupio više ulomaka tegula različite veličine, čija obilježja ukazuju na rimsko postanje.¹³⁸

S obzirom na sve izneseno, pretpostavljam da je utvrđenje na Gradini nastalo još u prapovijesno doba, na što sugerira suhozidni bastion na vrhu kanjona te pronađeni ulomak prapovijesne keramike. Osnovna namjena Gradine nesumnjivo je bila nadzor plovidbene rute kanjonom Zrmanje od njezinog ušća prema Obrovcu. S obzirom na to Gradina je svoju važnost zadržala i u rimsko doba, kada je dobila utvrđenja rađena pomoću vapna i žbuke. To samo potvrđuje pretpostavke da je plovidbeni put Novigradskim morem i rijekom Zrmanjom bio aktivan i važan i u rimsko doba. Isto tako valja pretpostaviti da je utvrđenje na Gradini pripadalo sustavu ranobizantskih vojnih utvrda, koje su u vrijeme cara Justinijana I. izgrađene uzduž Velebitskog kanala, tim više što dio sačuvanih bedema elementima gradnje pokazuje

¹³⁸ Keramiku je pregledao dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju u Zagrebu. On mi je dao korisne savjete i pojašnjenja vezana uz izgled, način pečenja i obradu pronađenih ulomaka, koje je okvirno datirao u širi vremenski period od kasnog brončanog do željeznog doba. Ovom prilikom mu iznova najsrdačnije zahvaljujem.

veliku sličnost s ranobizantskim kastrumom na Gradini u Modriču. Kako je promet kanjonom Zrmanje u vrijeme srednjeg vijeka također bio intenzivan, treba pretpostaviti da je utvrda korištena i u kasnijem razdoblju srednjeg vijeka, kao i u novom vijeku, kada su je vjerojatno koristili Turci kako bi štitili trgovište Obrovac od upada Mlečana i uskoka. Točno nasuprot Šibenika, na suprotnoj obali Zrmanje u Kruševu, nalaze se ostatci prapovijesne gradine Pržunac, koja također sadrži i novija utvrđenja, a kod samog ušća gradina Bojnik.¹³⁹ To navodi na zaključak da je Šibenik, zajedno s gradinama Pržunac i Bojnik u Kruševu, bio u sustavu utvrđenja za nadgledanje i kontrolu prometa rijekom Zrmanjom koji je u to vrijeme bio živ, budući da je Zrmanja plovna sve do Muškovaca sjeverno od Obrovca.

Ove tri gradine bile su samo dio tog sustava koji se protezao duž čitavog Velebitskog kanala, a koji je na teritoriju Jasenica započinjao gradinskim utvrđenjima u Modriču, nastavljao se gradinom na Razvršju, nadzornim točkama u Novskom ždrilu (Pećina u Ždrilu i gradina na položaju Donja Maslenica), a završavao gradinom Šibenik u kanjonu Zrmanje. Radi velike opasnosti od mina uzduž kanjona Zrmanje od gradine Šibenik uzvodno prema Obrovcu, taj dio kanjona nisam obilazio. Pretpostavljam da se sustav nadzornih točaka nastavljao duž čitavog plovidbenog puta, o čemu će konačni sud donijeti neka nova rekognosciranja tog dijela Jasenica, kada prostor bude razminiran. Sustavna istraživanja gradine Šibenik u Jasenicama te gradina Pržunac i Bojnik u Kruševu svakako bi razjasnila mnoge nedoumice vezane uz njihovu ulogu i vrijeme nastanka. Opisani lokaliteti svjedoče da je prometna komunikacija Velebitskim kanalom, Novigradskim morem i kanjonom Zrmanje bila živa još u prapovijesno doba. Neolitski ostatci iz Pećine u Ždrilu pokazuju kako je već u starijem kamenom dobu postojala nadzorna točka na ulazu u Ždrilo, koja je kontrolirala spomenuti plovidbeni pravac. Kontinuitet ove pomorske rute posvjedočen je kako mogućim eneolitskim postanjem gradine Razvršje i njezinim brončanodobnim karakteristikama, tako i kasnijim, rimskim i ranobizantskim utvrđenjima na gradini Šibenik u kanjonu Zrmanje.

¹³⁹ M. GLAVIČIĆ, "Pregled prapovijesnih nalazišta", 220, gradine br. 83 i 84.

ILUSTRACIJE

Sl. 1. Ulomci prapovijesne keramike pronađeni na gradini Donja Maslenica

Sl. 2. Ulomci rimske keramike i tegula s naseobinske zaravni
ispod gradinskog utvrđenja na Donjoj Maslenici

Sl. 3. Ostaci rubnika prapovijesne i antičke ceste
na lokalitetu Tesana greda u Jasenicama

Sl. 4. Pogled na Gradinu kod Zelenikovca s ceste između zaselka Zelenikovac i Vučipolje, sjeverno od Gradine

Sl. 5. Keramički ulomak pronađen na Gradini kod Zelenikovca u Jasenicama

Sl. 6. Ulomci keramike pronađeni na Visokoj glavici

Sl. 7. Pogled na Gradinu kod Modrića s Kraljevske ceste

Sl. 8. Keramički ulomci pronađeni na Gradini kod Modrića

Sl. 9. Keramički ulomci pronađeni na gradini Razvršje

Sl. 10. Pogled na gradinu Šibenik s vrha kanjona Zrmanje

Sl. 11. Ulomci rimske keramike pronađeni na gradini Šibenik

Tomislav Šarlija

THE TRAFFIC SIGNIFICANCE OF JASENICE
IN PREHISTORY AND ANTIQUITY

Summary

The area of Jasenice in professional literature has been poorly evaluated and archeological and historical research has so far avoided this region. The author argues that the territory of Jasenice was inhabited in prehistoric times and played an important role in the transport connection of the southern parts of Velebit foothills with the trans-Velebit regions. Along with several already known hill forts, the author visited the area of Jasenice during 2008 and 2009 and discovered the existence of another nine hill forts, which are described in this paper for the first time. The author sets the fore-mentioned hill forts into the context of prehistoric and Roman communication routes which led through the territory of Jasenice – the road from Maslenica to Mali Alan, the road from Obrovac to Mali Alan and the maritime routes through Novsko Ždrilo, the Novigrad Sea and the Canyon of Zrmanja. These routes were secured, namely, by a whole system of hill forts, from Dračevac across Gradina west to the hamlet Zelenikovac, Visoka Glavica and Razvršje on the road Maslenica – Mali Alan, the hill fort Modrići and the hill fort at Fratarska glavica on the road Obrovac – Mali Alan to the control points along the fore-mentioned maritime routes – Gradina and Nadgradina in Modrič, the hill fort Razvršje and Pećina in Ždrilo. The aim of this paper is to encourage further exploration of the area and possible archeological research in some of the localities described in this text.

Key words: Jasenice, traffic, prehistory, antiquity.